

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁRSKA PRÁCA

2010

Marián Miklovič

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

NIHILIZMUS V DIELE FRIEDRICH A NIETZSCHEHO

Bakalárska práca

Študijný program: učiteľstvo predmetov nemecký jazyk a literatúra – výchova k občianstvu

Školiace pracovisko: katedra filozofie

Školiteľ: Mgr. Andrea Javorská, PhD.

Nitra 2010

Marián Miklovič

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som celú bakalársku prácu vypracoval samostatne, pod odborným vedením školiteľa a s použitím uvedenej literatúry. Pri zadaní bakalárskej práce som bol oboznámený s predpismi, ktoré sa týkajú jej vypracovania.

V Nitre, 28. 6. 2010

Marián Miklovič

Pod'akovanie

Ďakujem Mgr. Andree Javorskej, PhD. za odborné vedenie a cenné rady pri vypracovávaní tejto bakalárskej práce.

Marián Miklovič

ABSTRAKT

MIKLOVIČ, Marián: Nihilizmus v diele Friedricha Nietzscheho. [bakalárska práca] / Marián Miklovič. – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra filozofie. Školiteľ: Mgr. Andrea Javorská, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár dvojodborového učiteľského štúdia: nemecký jazyk a literatúra – výchova k občianstvu. Nitra: UKF FF, 2010. 44 s.

Predmetom bakalárskej práce je interpretácia problematiky nihilizmu v dielach Friedricha Nietzscheho. Prácu pozostáva z piatich kapitol, predhovoru, úvodu a záveru. V práci je sústredená pozornosť najmä na objasnenie pojmu nihilizmus, vzniku a príčin nihilizmu a ich jednotlivých prejavov v súvislosti s Nietzscheho kritikou kresťanstva. Venujem sa jednotlivým formám nihilizmu, jeho prekonaniu v spojitosti s témou nadčloveka a jeho druhého centrálného motívu - večného návratu toho istého, pričom vychádzam z Nietzscheho diel.

Kľúčové slová: Nihilizmus, Kritika kresťanstva, Nadčlovek, Večný návrat toho istého.

ABSTRAKT

MIKLOVIČ, Marián: Nihilismus im Werk von Friedrich Nietzsche [Bachelorarbeit] / Marián Miklovič. – Konstantin - Universität in Nitra. Philosophische Fakultät; Lehrstuhl für Philosophie. Betreuer: Mgr. Andrea Javorská, PhD. Grad der Fachqualifikation: Bachelor der Fachrichtung Lehramt: Deutsche Sprache und Literatur – Bürgerschaftserziehung. Nitra: UKF FF, 2010. 44 s.

Gegenstand der Bachelorarbeit ist die Interpretation der Problematik des Nihilismus in Werken von Friedrich Nietzsche. Die Arbeit besteht aus fünf Kapiteln, Vorwort, Einleitung und Schluß. In der Arbeit wird die Aufmerksamkeit hauptsächlich auf die Begriffsbestimmung des Nihilismus, die Entstehung und die Ursachen des Nihilismus und seiner einzelnen Äußerungen im Hinblick auf Nietzsches Kritik des Christentums gelenkt. Die Arbeit widmet sich den einzelnen Formen des Nihilismus, seiner Überwindung im Zusammenhang mit dem Begriff des Übermenschen und mit seinem zweiten Leitmotiv – dem ewigen Wiederkehr des Gleichen. Die gesamte Grundlage der Bachelorarbeit bildet Nietzsches Werk.

Die Schlüsselwörter: Nihilismus, Kritik des Christentums, Übermensch, Ewige Wiederkehr des Gleichen.

OBSAH

PREDHOVOR	8
0 ÚVOD	9
1 VZNIK A PRÍČINY NIHILIZMU	11
2 NIHILIZMUS A KRITIKA KREŠŤANSTVA	14
3 FORMY NIHILIZMU	20
4 NIHILIZMUS A NADČLOVEK.....	24
5 NADČLOVEK A VEČNÝ NÁVRAT TOHO ISTÉHO	34
6 ZÁVER.....	42
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	43

Predhovor

Hlavným cieľom bakalárskej práce je snaha interpretovať problematiku nihilizmu v diele Friedricha Nietzscheho.

Práve jeho kontroverzná filozofia, vyznačujúca sa ostrým radikalizmom na jednej strane a svojou jedinečnou emotívnosťou jazyka na strane druhej bol hlavný dôvod výberu témy. Nemenej pôsobivé je jeho nadanie psychológa, ktorým dokáže hlboko preniknúť do labyrintov ľudského vnútra a schopnosť rozpoznať a presne popísať jeho skryté motívy. Jeho filozofia pôsobí natoľko originálne, provokatívne a zároveň apelatívne, že núti každého človeka, aby k nej zaujal jednoznačný názor, či už je to názor presvedčivo odmietavý a zatracovaný alebo rovnako jednostranne akceptovaný, ba až obdivný. Spôsob, ako sa tento mysliteľ „filozofujúci s kladivom“, predstavuje v jednotlivých dielach, ktoré sú často vyjadrované v básnických obrazoch, prenesených významoch, či aforizmoch je vždy ohromujúci a fascinujúci. Jeho emocionálne reakcie sa často javia ako prvotné, ale zároveň aj ako dominujúce, pričom umožňujú vytvárať značnú imagináciu. Zároveň však takéto nejednoznačné vyjadrovanie umožňuje, aby čitateľ pomerne ľahko vytrhol jeho myšlienky z kontextu a tým sa vytváral priestor na subjektívnu interpretáciu jeho myšlienok.

Pri zostavovaní a výklade Nietzscheho myšlienok som vychádzal najmä zo štúdia jeho primárnych diel, ktoré som sa snažil zároveň zachovať a interpretovať tým spôsobom, že používam v práci citácie z jeho diel, aby som tak čitateľovi bližšie priblížil autenticnosť jeho filozoficko – básnického štýlu. Sekundárnu literatúru využívam na širšie a komplexnejšie pochopenie súvislostí spojených s problematikou nihilizmu, najmä s otázkami základných kľúčových pojmov, filozofických a vedeckých myšlienkových postupov.

0 Úvod

Cieľom mojej bakalárskej práce je uviesť čitateľa do problematiky Nietzscheho filozofie a prostredníctvom jeho filozofických diel interpretovať a priblížiť chápanie fenoménu nihilizmu, ktorý je bytostne spojený takmer s celým jeho dielom a patrí k centrálnym témam jeho filozofického uvažovania.

Prácu som rozdelil do piatich kapitol, ktorých cieľom je postupné objasnenie chápania tohto fenoménu v určitej logickej nadväznosti a snaha o vytvorenie celkovej ucelenosti. Nevyklúčujem, vzhľadom na široký rozsah témy, možnosť vidieť, posudzovať, či hodnotiť tento fenomén aj z iných pohľadov a línií, ja som sa však pokúsil interpretovať danú problematiku z hľadísk, ktoré ma najviac oslovili.

Keďže nihilizmus patrí do okruhu fenoménov, ktoré charakterizujú dekadenciu a úpadok života, v prvej kapitole sa venujem vysvetleniu tohto pojmu a predovšetkým tomu, čo spôsobilo túto dekadenciu, kde vidí Nietzsche príčiny vzniku nihilizmu, kam až siahajú začiatky úpadku celej európskej západnej duchovnej tradície.

V druhej kapitole, ktorá voľne nadväzuje na kapitolu predchádzajúcu, sa zameriavam na kritiku kresťanstva, rozoberám tézu „smrti Boha“ ako priameho dôsledku prepuknutia nihilizmu, jednotlivých prejavov kresťanského nihilizmu, jej deformovaného hodnotového chápania a spôsobov degradujúcich akýkoľvek životný prejav človeka, jeho prirodzenosť a jeho základné inštinkty. Zároveň však vyjadrujem nutnosť prehodnotenia deformovaného chápania kresťanských hodnôt, pričom v celej kapitole pracujem vo veľkej miere s Nietzscheho dielom „Antikrist“.

V tretej kapitole analyzujem pojmové jednotlivé formy nihilizmu z hľadiska psychológie a analyzujem rozdiely aktívneho a pasívneho nihilizmu.

Štvrtá kapitola je spojená s otázkou prekonania nihilizmu a s ním spojená koncepcia Nietzscheho „nadčloveka“, ktorej jednotlivé pasáže sa snažím podrobnejšie rozobrať, pričom vychádzam najmä z jeho diela „Tak vravel Zarathustra“.

V piatej a zároveň poslednej kapitole nadväzujem na predchádzajúcu kapitolu - víziu „nadčloveka“ a jeho druhého centrálného motívu – „myšlienky večného návratu toho istého“. V nej objasňujem, čo bolo východiskom na vytvorenie tejto koncepcie, jej podstatu a pokus Nietzscheho o jej vedecké zdôvodnenie, pričom nechávam čitateľovi otvorenú otázku aj s iným možným videním tejto koncepcie. Ďalej sa venujem spojitosti motívov nadčloveka a večného návratu, myšlienke večného návratu ako forme

najextrémnejšieho nihilizmu a Nietzscheho postojú k životu, ktorý spája s pojmom „amor fati“.

Hoci Nietzscheho myšlienkové postupy možno interpretovať rôznymi spôsobmi, nemožno mu poprieť jeho úprimnú snahu o človeka, o jeho hľadanie a jeho opätovné nájdenie sa. Jeho človek hľadá sám seba a nachádza vlastné sebavyjadrenie v neúprosnom boji proti dekadentným prejavom nihilizmu, ktoré Nietzsche videl skôr, než ostatní.

1 Vznik a príčiny nihilizmu

Friedrich Nietzsche, jeden z najvplyvnejších nemeckých predstaviteľov voluntaristickej antropologickej filozofie, zastával osobitné miesto v západoeurópskom myslení v druhej polovici devätnásteho storočia. Spoločne so Schopenhauerom stojí Nietzsche na strane citu, inštinktov, vôle, „života“, čím ho možno považovať za jedného z iniciátorov a priekopníkov filozofie života. Nietzsche nevytvoril síce žiadny ucelený filozofický systém, (podobný napríklad Hegelovmu) na základe čoho ho mnohí nepovažujú za skutočného filozofa. ([7], 204) Avšak tento predsudok je už dnes zastaraný a svoj ohlas si Nietzsche vytvára predovšetkým ako filozof – antropológ, aforista, psychológ, nihilista, ako mysliteľ, reflektujúci sociokultúrne determinanty svojej doby. Je jej neľútostným kritikom, nekonvenčne a bez ohľadu na čokoľvek vstupuje svojou kritikou na také citlivé miesta, kam by sa ostatní sotva odvážili vstúpiť. Mal odvahu zaútočiť na kľúčové rysy filozofie a náboženstva a rozbíjať vtedajší konvenčný spôsob myslenia ľudí a nastoliť k nemu zásadné otázky. Motivuje ho predtucha úpadku jestvujúcej kultúry, ktorá má u neho podobu dekadencie. Na označenie duchovného stavu súčasnej epochy používa termín nihilizmus, ktorý nie je produktom náhody, naopak je výsledkom a priamym dôsledkom postupnej devalvácie hodnôt, čo sa prejavuje absenciou skutočných pravých a životnému rozkvetu slúžiacich hodnôt, ktorého príčinou je práve nástup kresťanstva a hodnôt, ktoré kresťanstvo presadzuje. Jeho myšlienkové aktivity sú namierené proti antivitalnému úteku od života, antivitalizmu pokory a bezmocnosti, proti nihilizmu slabosti, v ktorom sa súčasná civilizácia čoraz viac zmieta.

Fenomén nihilizmu patrí k základným témam, ktorými sa Nietzsche celý život zaoberal. Je obsiahnutý takmer v celom jeho uvažovaní, pomocou ktorého je možné odkryť základné motívy a vnútorné členenie jeho filozofie. Slovo „nihil“ vo výraze nihilizmus neznamena „ne – bytie“, ale predovšetkým určitú hodnotu ničoty, ktorú nadobudol život, fikciu nadradených hodnôt, ktoré mu túto hodnotu dávajú, vôľu k ničote, ktorá sa v týchto nadradených hodnotách vyjadruje. ([5], 255) Skúmanie otázky, čo je nihilizmus, je u Nietzscheho viacvýznamové. Vychádza z určenia, „čo tvorí nosný základ morálneho výkladu sveta“. Je jednak princípom diania európskej metafyziky, teda koncepciou dvoch svetov, princípom sebadeštrukcie tohto diania, ktorý sa prejavuje znehodnocovaním najvyšších hodnôt pravého sveta, a napokon princípom počiatku dejinného prehodnocovania všetkých hodnôt a hľadania hodnôt nových. ([6], 141)

Jeho téza - „ Smrť boha“ je síce okamžikom, kedy nihilizmus prepukol, ale siaha oveľa ďalej a hlbšie, než len ku kresťanstvu, ktorého boh je len najvyššia podoba pravého sveta, koncepcie dvoch svetov – platonizmu. Historicky siaha ďaleko za kresťanstvo, až k Platónovi a pretože každá takáto udalosť „ potrebuje dozrieť“, zahŕňa priestorovo aj značnú časť najbližšej budúcnosti. „Nihilizmus je.... dlhodobá udalosť, v ktorej sa od základu mení pravda o jstvjúcom v celku a v ktorej je vedená ku koncu, ktorý si sama tato pravda určila“. ([10], 116)

Treba mať na zreteli, že Nietzscheho radikálna kritika platonizmu a kresťanstva tvorí základ a zdroj celej našej doterajšej myšlienkovej tradície, ktorá sa nachádza v kríze a vykazuje zreteľné úpadkové tendencie a preto musí byť znova od základu premyslená. Kritika platonizmu predstavuje len jeden z momentov kritiky Nietzscheho filozofie, avšak momentov rozhodujúcich, pretože platonizmus tvorí základný motív pohybu a určujúcu podobu ďalšieho vývoja filozofie.

Metafyzickú tendenciu európskeho myslenia Nietzsche stotožňuje s morálkou. Neponíma ju v úzkom slova zmysle, ako sústavu tradičných, záväzných, ideálnych noriem, ale chápe ju ako v širšom kontexte, ako morálny výklad sveta. Morálny výklad sveta je delenie sveta na kategórie, ktoré sú zbavené protikladov, také videnie, ktoré umožňuje jednoznačne určiť, čo je hodnotné a čo nie, čo je a čo nie je. V tomto zmysle je metafyzika pre Nietzscheho aj učením o dvoch svetoch. Platonizmus znamená objav sveta ideí, ako sveta pravého a skutočného, ktorý je základom sveta javov a najvyšších hodnôt. Ten druhý svet, svet zdanlivý, reprezentuje len akýsi povrch, je neistý, nespoľahlivý, premenlivý. Najstaršia a klasická podoba platonizmu reprezentuje viera, že pravý svet je dosiahnuteľný len pre tých, ktorí stelesňujú vrcholy ľudského bytia, to znamená pre múdrych, pre zbožných a pre tých, ktorí sú naozaj cnostní. Je vidinou odmeny pre tých, ktorí žijú podľa týchto hodnôt. Platón, alebo lepšie povedané platonizmus je zakladateľom tradície európskeho nihilizmu, ktorý škodlivé a dekadentné podoby nihilizmu nadobúda až v rámci kresťanstva, ktoré charakterizovalo duchovný svet ako „ platonizmus pre ľud“. ([8], 328) Platón sa domnieval, že ľudský život je len prechodným obdobím medzi dvoma stavmi bytia duše – medzi svetom pravým, svetom ideí, v ktorom duša prebývala pred narodením, a návratom späť do tohto sveta, sveta zdanlivého po smrti tela. Pokračovaním etapy platonizmu je jeho dejinná kríza, strata jeho presvedčivosti, produktivity a zistenia, že pravý svet je niečím, čoho nie sme schopný dosiahnuť. Prestáva hrať úlohu moci, ktorý nás utešuje, ktorý by nás k niečomu zaväzoval, alebo by nás vyslobodil. Pravý svet teda už definitívne mizne z ľudského obzoru, ako niečo, čo by mohlo hovoriť k ľudským

zmyslom. Ak však pravý svet zmizol, čo nám vlastne ostáva? Svet zdanlivý? Ten svet, ktorý nemá hĺbku a váhu? Ale tento pozemský svet nepozná žiadne rozdelenie na zmyslovosť a nezmyslovosť a už vôbec nie pravosť a zdanlivosť. Zrušenie pravého sveta znamená zrušenie protikladov pravého a zdanlivého sveta a otvára nový prístup ku svetu, zakladá nové chápanie sveta, ktorého povahu a produktívnosť je potrebné najskôr rozpoznáť a demonštrovať. ([8], 332)

Kritika platonizmu u Nietzscheho vyúsťuje do výzvy nového spôsobu myslenia, ktoré opúšťa a prekonáva doterajšiu filozofickú tradíciu ako metafyziku, ktorá rozrušila pôvodne jednotný, celistvý, zdravý svet na dve nesúrodé, nerovnomerné časti. Koniec platonizmu má teda aj v Nietzscheho filozofii ešte zdanlivo nihilistickú formu, ktorou je odstránenie oboch svetov. „S pravým svetom sme zničili i svet zdanlivý“. ([10], 110) Stratil sa posledný cieľ všetkého ľudského snaženia a človek si kládol otázku: „oplatí sa žiť“?, „má zmysel umierať, keď niet večného života po smrti, večnej spravodlivosti, keď nemôžem uskutočniť moje ciele“? „k čomu je vôbec tento pozemský život“? Budúci posmrtný život prestal byť hodný ľudskej viery, „pravý svet“ sa stal bájkou. Pravý domov človeka bol doposiaľ na onom svete a keď zanikol onen pravý svet, človek stratil svoj domov a zostal pútnikom za večnosťou, za večným životom, ktorá však nebola púť do večného domova, ale púťou do ničoty, bezcieľne putovanie, ktoré končí ničotou smrti. Toto ostalo po stáročnom nihilistickom pohybe myslenia. Tento nihilizmus však už nemieri späť, ale znamená nový počiatok prehodnocovania všetkých hodnôt. Najvyššie hodnoty, v prospech ktorých bol pôvodne svet ľudského života ponížený v „nič“ sa samy vykázali ako ničotné. Tento stav označuje Nietzsche ako nihilizmus nedokonalý, či skrytý nihilizmus. Až smrťou boha vzniká deštrukcia morálneho výkladu sveta a prepuknutie otvoreného nihilizmu a „láme dejiny ľudstva na dva úseky, žije sa pred ním, žije sa po ňom“. ([2], 120)

2 Nihilizmus a kritika kresťanstva

Kresťanský boh ale podľa Nietzscheho nezomrel. Bol zabitý. Koniec dvetisícročného odcudzenia človeka je teda ľudským činom. „Smrť boha“ je metafora, ktorou chce Nietzsche povedať, že najvyššie princípy všetkých doposiaľ prijímaných chápaní sveta stratili hodnotu. Pretože smrťou biblického boha sa nestráca iba svet, aký vždy bol, ale stráca sa skôr svet, ktorý prišiel o svoj predchádzajúci zmysel. V tomto kontexte opisuje Nietzsche vo svojom diele „radostná veda“ pomätenca, ktorý prináša posolstvo o stave sveta, ktorého ale dav nevníma. „Nepočuli ste o tom pomätencovi, čo za jasného predpoludnia zapálil lampáš, bežal s ním na námestie a neprestajne kričal: „Hľadám Boha, hľadám Boha!“ ... „Kde je Boh?“ volal, „Chcem vám to povedať! My sme ho zabili – vy a ja! My všetci sme jeho vrahmi!“ ([9], 10) Ale Nietzscheho pomätenec ostáva nepochopený a človek, ktorého predstavuje iba rehotajúci sa dav ľudí okolo neho si stále myslí, že svet bez boha a svet s bohom je ten istý. Ak však pod týmto svetom rozumieme ľudský svet, v ktorom sú zakorenené všetky naše túžby, radosti, utrpenia a nádeje, potom pre tento svet nemôže byť jedno, či bol stvorený, či sa jeho stvoriteľ zároveň odhalil ako jeho spasiteľ. Človek ešte nevníma, že sa uvoľnil „okovy“ medzi Bohom, svetom a človekom. Nechápe, že je možné sa od nich oslobodiť a žije naďalej vo svete hodnôt, ktoré ničia pravú pozemskú realitu. Celkový úpadok a znehodnotenie doposiaľ existujúcich cieľov a hodnôt nazýva Nietzsche absenciou sveta, podľa ktorej moderný človek na rozdiel od starovekého človeka, už neobýva večný svet, ktorý bol stvorený pre neho, ale smeruje preč od všetkých slnäk, neustále padá nekonečnou ničotou. ([9], 10) Moderný človek ešte stále nechápe zmysel správy o smrti boha, je stále pre neho vzdialený a cudzí, naďalej žije tak, akoby žil vo svete stvorenom bohom, aj keď v neho neverí. Obrazy, ktoré si človek vytvára o svete a o sebe samom, sú len vonkajšie prejavy jeho cieľov, hodnôt, omylov, právd a predsudkov.

Kresťanstvo, jeho príchod a spôsob, akým ovládlo svet, chápe Nietzsche ako osudový dejinný obrat, ako príčinu a podobu radikálneho úpadku v postoji človeka ku svetu a tiež v postoji človeka k vlastnému bytiu. Kresťanstvo spôsobilo, že, „všetka práca antického sveta bola daromná a celý zmysel antického sveta je daromný“ ([1], 67) a tak „nás pripravilo o plody antickej kultúry“. ([1], 68) Kresťanstvo síce vzniká na základoch antického sveta, ale predstavuje jeho úpadkovú formu a sústreďuje v sebe všetky dekadentné hodnoty. A čo je rozhodujúce, kresťanstvo ľudstvo skazilo, pretože im vnútilo

svoj „skazený“ a prevrátený hodnotový systém. „Skazeným nazývam zvieru, druh či jedinca, vtedy keď stratili svoje inštinkty, keď volia a dávajú prednosť tomu, čo im škodí. História vyšších pocitov „ideálov ľudstva“ – a je možné, že ju budem musieť rozpovedať – by bola súčasne skoro vysvetlením, prečo je človek taký skazený“. ([1], 16) Kresťanstvo urobilo ideál z odporu proti udržiavacím inštinktom života tým, že sa dalo na stranu všetkého slabého a nízkého, všetkého, čo príroda odsúdila k zániku. Pre Nietzscheho je však dôležitý inštinkt mať moc. „Život je pre mňa mať inštinkt rásť, trvať, zbierať sily, mať moc: kde chýba vôľa mať moc, tam dochádza k úpadku. Tvrdím, že všetkým súčasným vysokým hodnotám táto moc chýba, - že pod najsvätejšími menami vládnu hodnoty úpadku, nihilistické hodnoty“ ([1], 16)

Kresťanstvo podľa Nietzscheho klame skutočnosť, vytvára ilúzie, vytvára svoj vlastný falošný svet. Všetko prirodzené nazýva zavrnutiahodným, obmedzuje a popiera prirodzené inštinkty, ktoré sú prirodzené pre život v čosi neprirodzené. „Kresťanská cirkev nenechala nič, čoho by sa nedotkla jej skaza, z každej hodnoty urobila bezcennosť, z každej pravdy lož, z každej čestnosti duševnú podlosť.“ ([1], 70) A práve kresťanský antivitalizmus prejavujúci sa v pasívnom nihilizme sa pre Nietzscheho stáva predmetom kritiky. Odvtedy začína ľudstvo chorľavieť, slabnúť a upadať, pretože pravé hodnoty sa nahradili hodnotami falošnými. Preto je kresťanstvo cesta, ktorá vedie k odcudzeniu prírodného sveta a následne k porážke vitálnych síl človeka. Celé kresťanské dejiny sú dejinami jedného omylu, ktorý treba napraviť. Nietzsche dospieva v dôslednosti svojho nihilizmu k presvedčeniu, že je treba odvrhnúť náboženstvo, predovšetkým kresťanstvo, ktoré stroskotáva na sebe samom, pretože sa od svojho počiatku odvrátilo od bezprostredného života, a práve tým sa stalo nihilistickým. Práve rozhodnutie kresťanstva, že svet je zlý a nepekný, urobilo naozaj svet zlým a nepekným. Pre kresťanstvo je charakteristické, že sa snaží vyvolať v ľuďoch pocit viny a zlého svedomia, pretože sa usiluje vzbudiť odpor a nenávisť voči vlastnej prirodzenosti. Kresťanstvo prichádza s cieľom skrotiť a zmeniť človeka tým, že oslabí a potom rozlomí jeho prirodzené inštinkty s cieľom vyvolať u neho súcitiť. Práve pocit viny a zlého svedomia spôsobuje, že človek svoje prirodzené sklony hodnotí s nedôverou, snaží sa ich tmiť a potláčať, ale v skutočnosti sa tým oslabuje a stáva sa tak ľahkou korisťou pre každého, kto si uplatňuje nárok vedieť, čo je dobré a čo nie, čo sa smie a čo sa nesmie. „Človek sa stal vedeckým – niet pomoci, treba ho utopiť.“ ([1], 53) „Čo záleží kňazovi na vede? “ Považuje sa za oveľa viac! – A predsa kňaz až dosiaľ vládol! – On určoval pojmy, čo je „pravda a čo je „nepravda“. ([1], 20) Tento asketický „ideál“, hoci to je ideál par excellence je škodlivý, je

to ideál dekadencie. ([2], 78) Previnenie potom zbavuje život jeho prirodzenej radosti a robí z človeka terč neustáleho moralizovania, morálneho posudzovania a hodnotenia. Nietzsche nazýva takéto kresťanstvo ako „kresťanstvo súcitu“. ([1], 16) „Ľudia mali odvahu nazvať súcit cnosťou – v každej ušľachtilej morálke sa súcit považuje za slabosť; išli ešte ďalej a urobili z neho tú cnosť, základ a pôvod všetkých cností, - ibaže, pravda, malo by sa pamätať, že to bolo z hľadiska filozofie, ktorá je nihilistická a ktorá si napísala na štít popretie života. V tejto veci mal Schopenhauer pravdu: súcit zapiera život, robí ho hodnejším zapretia, - súcit je prax nihilizmu“. ([1], 16) Podľa Nietzscheho tu niet miesta na súcit a samotný súcit nie je nič iné, ako chorobné prepadávanie sa neúspechu a človek sa musí prekonať úsilím osobného tvorenia. Nietzsche dokonca hovorí, že aj boh zomrel súcitom. Starý a unavený boh, presýtený chcením, sa jedného dňa uškrtil prevelkým súcitom, „keď videl, ako na kríži visí človek, a že to nezniesol, že láska k človeku sa mu stala peklom a nakoniec aj smrťou“. ([11], 187)

Svoje dekadentné a deštruktívne dielo potom kresťanstvo uskutočňuje tým, že vnáša do nášho duchovného sveta „pojem a optiku viny, že sa tu uplatňuje hľadisko a kategória trestu a presadzuje perspektívu nesmrteľnosti“. ([1], 66) Optika viny ako základ previnenia a zlého svedomia nesie so sebou predstavu o povinnosti a oprávnenosti trestať. Vzťah medzi optikou trestu a optikou viny je podľa Nietzscheho očividný. Predstava o spravodlivosti trestu navyše vyvyšuje a zdôrazňuje hľadisko odplaty a pretvárika príslušného spôsobu uvažovania. „Aby ste mali už dosť slov „odmena“, odplata“, „trest“, „pomsta“ v spravodlivosti. Aby ste mali už dosť rečí, „že nejaký skutok je dobrý, lebo je nesebecký“. ([11], 67) Človek nielenže stráca schopnosť vidieť skutočnú podstatu vecí a nie schopný vidieť, „že žiadny skutok nemôže byť odčinený, alebo zničený“ ([11], 100), prestáva tiež rozumieť svojmu skutočnému poslaniu a vzniká v ňom krátkozraká optika pomstychtivosti.

Duchovný trest kresťanského postoja k svetu a k životu, najzreteľnejšie stelesňuje hľadisko a optika nesmrteľnosti. Práve tu môžeme pozorovať neprirodzenosť kresťanského pojatia vďaka nepravdivému a zvrátenému postoju k času. Perspektíva nesmrteľnosti potlačuje a zakrýva konečnosť ako základné určenie ľudského bytia a taktiež rozhodujúci zdroj tvorivosti človeka. Hľadisko nesmrteľnosti svojimi predpokladmi a dôsledkami zásadne znehodnocuje skutočný svet tým, že vytvára jeho protipól - onen, alebo zdanlivý svet, ktorý je tým pravým svetom. Podľa Nietzscheho pojem zászvetia, pravého sveta bol vynájdený, aby bol znehodnotený jediný svet, ktorý existuje, aby nám neostal žiadny cieľ, ani dôvod, ani úloha pre našu pozemskú skutočnosť. Ľudia pripravili skutočnosť o jej

cenu, jej zmysel, jej pravdivosť tým, že vynášli klamstvo ideálneho sveta - „pravý svet“ a „zdanlivý svet“ ... Klamstvom ideálu bolo dosiaľ prekliatie skutočnosti a ľudstvo samo sa ním stalo luhárskym a falošným až do svojich najhlbších inštinktov, až do zbožštenia opačných hodnôt ako sú tie, ktorými by sa mu bola zaručila prosperita, budúcnosť, eminentné právo na budúcnosť. ([2], 5) Tento dualizmus pravého a zdanlivého sveta je klamný už svojim východiskovým pojmovým prístupom a myšlienkovým uchopením. Predstava zdvojenia sveta na jeho pravú a zdanlivú podobu teda zakladá klamstvo „mravného poriadku sveta“, ktorého vnímanie a rozlišovanie vychádza z presvedčenia, že existuje raz a navždy vôľa božia, čo má človek robiť, čoho má človek zanechať, že sa hodnota národa, jednotlivca, určuje tým, ako poslúcha, alebo neposlúcha „vôľu božiu“ a že sa „kráľovstvom božím“ nazýva stav spoločnosti, v ktorej kňaz stanoví hodnotu vecí. ([1], 31 -34)

„A ak sa príhodi, že teológovia prostredníctvom „svedomia“ kniežat načiahnu ruku po moci, nepochybujme o tom, čo sa zakaždým v podstate deje: to sa derie k moci vôľa po konci, nihilistická vôľa chce mať moc...“ ([1], 18)

Nietscheho kritika jednotlivých prejavov kresťanského nihilizmu degraduje akýkoľvek životný prejav na výtvor klamného, fiktívneho antisvetu človeka povýšeného na jedinú, najvyššiu, pravú skutočnosť. Nihilizmus kresťanstva deštruuje, ničí pravú pozemskú realitu a proti nej stavia prázdno, výmysly, klamstvo, ktoré povyšuje na úroveň najvyššej skutočnosti, na metafyzickú pravdu. Práve kresťanstvo premenilo tento svet, tento jediný svet, ktorý je človeku daný do „slzavého údolia“ a ťažisko položilo do nedosiahnuteľného zdanlivého sveta.

Kresťanstvo ovláda ľudí tým, že u nich pestuje falošné videnie, ktoré nedovolí vidieť veľa vecí, ale za to ponúka „náhradu“ – vidieť iné príjemnejšie a krajšie veci a oslabuje ho tým, že ho zbavuje slobodne sa dívať na to pravdivé a odškodňuje ho sladkými ilúziami odosobneného presvedčenia. Kresťanstvo určuje toto videnie a to tým, že „človek nesmie hľadiť von, má sa dívať do seba, nemá byť múdry a opatrný, nemá sa učiť vidieť do vecí, nemá vôbec vidieť“. Jediné, čo mu ostáva, je trpieť a to tak, aby stále potreboval kňaza, nie lekára, ale spasiteľa. Všetky pojmy – vina a trest, vrátane náuky o milosti, o vykúpení, o odpustení – samé klamstvá a boli vynájdené len s jedným cieľom: „aby sa u človeka zničil zmysel pre príčinu: sú atentát na pojem príčiny a účinku! Kňazský atentát! Príživnícky atentát!“ Nietzsche nazýva kresťanstvo ako „vampirizmus bledých podzemných pijavíc“ ([1], 54) Už len túžba vedieť a poznať sa považuje za hriech a stáva sa zárodkom všetkého hriechu a základná kresťanská cnosť je preto viera a tá znamená:

„nechciet' vedieť, čo je pravda“. Takže môžeme ešte raz povedať, že hriech, táto forma „sebabprznenia človeka par excellence“, bol vynájdený, aby znemožnil poznanie vedy, kultúry a akékoľvek povýšenie alebo povznesenie človeka. ([1], 54)

Duchovný svet ja založený na nevedomosti nekultúrnosti, na ľudskej lenivosti, rovnako ako falošná kresťanská humanita, robí z kresťanstva to najpohodľnejšie náboženstvo. A skutočnosť, že sa kresťanstvo v dejinách presadilo, možno podľa Nietzscheho vysvetliť tým, že sa na jednej strane jedná o náboženstvo, ktoré vyjadruje, alebo rešpektuje práve tieto najnižšie ľudské inštinkty a hnutie človeka. Jedná sa o náboženstvo resentimentu, závidi a nenávisti, do krajnosti vystupňovanej arogantnosti a sebalásky, ktorá zodpovedá ľudskej lenivosti a pohodlnosti a reprezentuje optiku „stádovitého človeka“. ([4], 397) Na strane druhej aj fakt, že kresťanstvo bolo vystavené krutému prenasledovaniu a to urobilo z prenasledovaných mučeníkov, čím sa ešte viac upevnila jeho pozícia. „Práve to bola svetová a historická hlúposť všetkých prenasledovateľov, že dali protivníkovej strane zdanie čestnosti, - že jej darovali fascináciu mučeníctva.“ ([2], 59)

Kresťanstvo zasahuje do dejín osudným spôsobom, znamená zreteľný úpadok, nihilizuje a oslabuje život a taktiež spôsobuje, že optika modernej doby, ktorá ako nový duchovný horizont ľudstva kresťanstvo vytláča a nahradzuje, zdieľa a uchováva falošné predpoklady kresťanského postoja k svetu. Pre Nietzscheho je celá kultúra ľudským výtvorom a teda aj náboženstvo nie je výnimkou. Ako kultúrny výtvor je duchovným prostriedkom vzdáľovania sa prirodzenému stavu života človeka, popretím jeho prirodzených vitálnych prejavov v nihilizme, v ktorom sa nachádza súčasný človek. Preto vyrovnávanie sa s nihilizmom je nutne i cestou k prehodnoteniu všetkých doterajších platných hodnôt a vyslovuje kresťanstvu kliatbu, nazýva ho jednou veľkou „najvnútornejšou skazenosťou, jedným nesmrteľným fľakom hanby ľudstva“, ktorý nemožno zmazať a vyzýva k prehodnoteniu hodnôt – „od prvého dňa kresťanstva! – Prečo nie od jeho posledného dňa? – Odo dneška? – Prehodnotenie hodnôt!“. ([1], 70)

Nietzsche konštatuje, že nihilizmus nie je nič konečného, definitívneho a jediného, čo je na ňom pozitívne je poznatok, že tvorí prechod. Prechod k naturalistickým hodnotám, vytvoriť novú morálku, kde ideálom je návrat k prirodzenosti, k životnej hierarchii, k pôvodným životným inštinktom. Nietzscheho prehodnocovanie hodnôt môžeme charakterizovať ako pokus o nastolenie nihilizmu, avšak nihilizmu iného typu, kde sa systematickejšim spôsobom cez spochybnenie zmyslu života snaží nájsť novú cestu. Nesnaží sa hľadať zmysel, ale aspoň cestu, na ktorej dnešný moderný človek zablúdil,

keďže staré východiská stratili svoju platnosť a stratili tiež svoj význam. Svet nemá zmysel, nemá zmysel sa snažiť o naplnenie životného cieľa. Pochopením základného faktu, že veci nesmerujú k svojmu cieľu a tým pádom nie sú zmysluplné, dochádza k významnému spochybneniu kresťanských hodnôt. Rozbitím kresťanských hodnôt vzniká impulz pre ďalšie hľadanie, ktoré sa realizuje v iných intenciách a z toho hľadiska aj normy, ako kritériá a východiská sa pre posudzovanie hodnôt chápu, alebo skôr budú chápať v inom svetle.

Boh umiera na morálku, pravý svet sa stal „bájkou“ a je odhalený ako výsledok resentimentu. Je nutné objaviť nové hodnoty a Nietzscheho nihilizmus je o hodnotách. Pretože nihilizmus je dôsledok deformovaného chápania existenčných hodnôt a to znamená, že hodnoty, ktoré sa až doposiaľ pokladali za najvyššie, strácajú svoju platnosť, alebo že sa tieto hodnoty „odhodnocujú“. Nihilizmus je presvedčenie o absolútnej nespôsobilosti sveta vo vzťahu k týmto hodnotám. Nie je žiadny cieľ, žiadna viera, žiadna pravda. Chýba odpoveď na „Prečo?“ ([1], 7) Za hodnotou, alebo za tým, čo sa nazývalo, alebo ešte nazýva hodnotou, nestojí žiadna realita. Akási viera, akékoľvek uznanie niečoho pravého, reálneho sa nutne ukazuje ako klamlivé a iluzórne. Nihilizmus je prechodný stav, vo svojej krajnej podobe vyjadruje prechod k rozpadu, k ničote. A práve taký stav teraz prežíva Európa. Tento stav vyjadril výstižne Nietzsche v nádhernom aforistickom opise: „Úpadok a neistota je tejto dobe vlastná: ľudia žijú pre zajtrajší deň, pretože pozajtra je pochybné, nie je nič, čo by pevne, s neotrasiteľnou vierou v seba stálo na nohách. Všetko je na našej ceste klzké a nebezpečné, a pritom ľad, ktorý nás ešte drží, sa stal tak tenkým, všetci cítime teplý a hrozivý dych roztopenia - tam, kde ešte stúpame na ľad, čoskoro nikto nebude môcť prejsť!“¹ ([12], 57)

¹ „Das Auseinanderfallen, also die Ungewißheit ist dieser Zeit eigen: nichts steht auf festen Füßen und hartem Glauben an sich: man lebt für morgen, denn das Übermorgen ist zweifelhaft. Es ist alles glatt und gefährlich auf unserer Bahn, und dabei ist das Eis, das uns noch trägt, so dünn geworden: wir fühlen alle den warmen unheimlichen Atem des Tauwindes – wo wir noch gehen, da wird bald niemand mehr gehen können!“ (z nemeckého originálu: Friedrich Nietzsche, Aus dem Nachlaß der Achtzigerjahre (preložil autor)

3 Formy nihilizmu

Smrť boha je teda len počiatkom procesu, v ktorom sa vyjavuje, že zo života vyprchali všetky doterajšie hodnoty, všetok cieľ a zmysel. Preto sa Nietzsche v neskoršom období už vyslovene nezaobera otázkou smrti boha, ale len nihilizmom, ako aj jeho následkami a ďalším krokom za stav, ktorý nastal bezprostredne po tejto najväčšej udalosti v doterajších dejinách.

Nihilizmus je obdobie, kedy európske ľudstvo – pretože nihilizmus je udalosťou „európskych dejín“ – bude prežívať, prijímať do svojho cítenia dôsledky pádu kresťanského boha a všetkých hodnôt s ním spojených. Tu vstupuje Nietzsche do sféry psychológie a ukazuje nihilizmus ako psychologický stav. Pre určenie tohto stavu sú preňho rozhodujúce a určujúce tri základné transcendentálne pojmy, ktoré najčastejšie vystupujú v dejinách európskej metafyziky. Týmito pojmami sú Dobro, Krásno, Pravda. Tieto tri kategórie sú súčasne i príčinami troch stavov nihilizmu, ich základom v zmysle dôvodov a ich podstat. Posledný zo spomenutých transcendentálnych pojmov, pojem Pravdy však u Nietzscheho treba chápať v zmysle pravdy rozumu, alebo jednoducho ako rozum a podľa rozumu bude aj nihilizmus prežívaný ako psychologický stav, ktorým Nietzsche označuje celého, telesne aj duševne prežívaného človeka. ([10], 116-117) Z psychologického hľadiska možno nihilizmus označiť ako stav sklamaného očakávania, kedy človek dúfal, že za pomoci metafyziky nájde odpoveď na otázku zmyslu existencie. ([3], 135)

Nihilizmus ako psychologický stav po prvé musel nastať, keď sme všetci vo všetkom dani hľadali „zmysel“, ktorý v ňom ale v skutočnosti nie je. Tu nastupuje nihilizmus ako rozčarovanie pri hľadaní zmyslu bytia, zdanlivého účelu vznikania, ako vedomé dlhé, zbytočné strácanie síl, ako muky márnosti, a konečne ako hanba človeka pred sebou samým za to, že sa tak dlho klamal neuskutočnenými snami. Spoločným menovateľom všetkých týchto druhov predstáv je, že procesom ma byť niečo dosiahnuté a teraz chápeme, že toto dianie nič nedocieli, nič nedosiahne. Nihilizmus sa ukazuje ako v prvom rade teológia. Zmysel je tu rovnaký s cieľom a účelom. Ozýva sa tu už pozitívne riešenie – človek je vôľou k moci, vôľou musí chcieť niečo, to znamená, musí mať nejaký cieľ. Mať nejaký cieľ znamená dať zmysel a prikladanie zmyslu a to je podľa Nietzscheho hodnota. Kladenie „Dobra“ ako hodnoty vo forme cieľu, účelu, zakrýva tú pravú hodnotu nihilizmu. Zároveň tu ale nihilizmus pracuje na svojom „odkrytí“, pretože predstiera ciele tam, keď nie sú. Zaručuje človeku určité miesto v dani, miesto, v ktorom je človek

stredom všetkého diania. Mravný poriadok sveta, nech je už chápaný ako „vnútorný hlas svedomia“, alebo ako zlepšovanie osudu človeka na zemi, slúžila ako posledná zábrana proti poznaniu nihilizmu. Videnie „zmyslu“ vo svete bolo teda len dôsledkom a určitou interpretáciou sveta človeka. A pretože bolo výrazom len „sebazáchovného a úpadkového“ života, nadobudlo podoby, ktorá smerovala k najvyššiemu Dobru, podoby morálky. „Kedysi sa o každej morálke hovorilo: „spoznáte ju podľa jej plodov“, ja hovorím (Nietzsche) o každej morálke: „je to plod, podľa ktorého poznám pôdu, z ktorej rastie“. Nasadenie „Dobra“ ako najvyššej hodnoty neznamena ospravedlniť svet taký, aký naozaj je, ale aká je jeho interpretácia z optiky dekadencie. Kresťanstvo uchovávalo tento „odživotnený“ život tiež tým, že zabráňovalo vzniku radikálneho nihilizmu, ktorý umožňuje práve rozoznávanie „najvyšších hodnôt“ ako plodov určitej perspektívy. ([10], 118-119).

K nihilizmu ako psychologickému stavu dochádza po druhé vtedy, ak človek postuloval celosť, systematickosť, ba dokonca organizovanosť vo všetkom dianí za všetkým dianím. Človek ale nemôže nahliadnuť celkovú povahu sveta, pretože je vždy len súčasťou tohto celku. Každý celok je vždy len poukazom na optiku, perspektívu, v ktorej sa deje porozumenie k tomuto celku. A každý celok nie je nič iného, len interpretácia. V podstate človek stráca vieru vo svoju hodnotu, keď jeho prostredníctvom nepôsobí nekonečne hodnotný celok. Inými slovami, vytvoril taký celok aby mal možnosť veriť vo svoju vlastnú hodnotu. To znamená, že predpokladom tohto druhého výkladu nihilizmu je, že človek musí veriť vo svoje hodnoty.

Nihilizmus má ako psychologický stav ešte tretiu a poslednú formu. Pokiaľ sú dané tieto dva názory, že s nastávaním sa nedá ničoho docieľiť a že po všetkých nastávaním nevládne žiadna veľká jednota, do ktorej by sa jednotliviec mohol úplne ponoriť, ako do živlu najvyššej hodnoty, potom ostáva ešte jedna možnosť. Celý svet nastávania sa odsúdi ako klam a vynájde sa svet, ktorý leží mimo tento svet, a to ako pravý svet. Ako náhle však človek dôjde k zisteniu, že tento svet je zriadený len z psychologických potrieb a že naň nemá vôbec žiadne právo, potom vzniká posledná forma nihilizmu, ktorá v sebe zahŕňa nevieru v metafyzický svet, - ktorá si zakazuje vieru v pravý svet. Na tomto stanovisku pripúšťame realitu nastávania ako jedinú realitu, zakazujeme si akýkoľvek druh obchádzky k zdanlivým svetom a falošným božstvám – ale neznášame tento svet, ktorý už nemôžeme poprieť. K tejto poslednej vete ešte Nietzsche pripája svoje osobné vyznanie: „Ku genéze nihilistu. – Odvahu k tomu, že čo vlastne vieme, máme až neskoro. Že som bol až doposiaľ od základu nihilista, to som priznal len nedávno: energia, radikalizmus, s ktorým som ako

nihilista šiel dopredu, ma klamal v tejto základnej skutočnosti. Pokiaľ ideme v ústrety nejakému cieľu, zdá sa byť nemožné, že by základnou tézou našej viery bola bezcieľnosť o sebe“ ([10], 122). Až v tejto poslednej fáze nihilizmu sa môže nedokonalý, pasívny nihilizmus zmeniť na nihilizmus radikálny, aktívny, dokonalý. Teda koreňom a zdrojom nihilizmu sa stávajú rozličné verzie postupne sa presadzujúcich skúseností, že celá naša doterajšia duchovná tradícia sa zakladá na viere, ktorá nie je nič iné, ako svedectvo ľudskej slabosti a prejavom sebaklamu. Základné motívy tejto viery tvoria ideí božskej povahy pravdy a všetkého, čo z tohto pojatia pravdy vyplýva, predstava spravodlivosti založená na predpoklade presnej kalkulácie zásluhy a previnenia, presvedčenie o spoľahlivosti a neotrasiteľnosti rozdielu dobra a zla. Potiaľto je možné nihilizmus vymedziť ako oslobodenie od potreby viery, ako charakteristickú podobu neviery, a je v ňom možné vidieť moc proti fanatizmu, tejto jedinej podobe sily, ktorá pozná nezrelosť a slabosť. ([8], 286).

Z tohto pohľadu následne Nietzsche vidí základný rozdiel dvoch podôb a dvoch typov nihilizmu: nihilizmus sily a nihilizmus slabosti, radikálna odlišnosť aktívneho a pasívneho nihilizmu. ([1], 6).

Aktívny nihilizmus, ku ktorému Nietzsche vyzýva, je znakom „vznešenej moci ducha“. Prijíma neexistenciu zmyslu, dôvodov, pravdy a spravodlivosti, predovšetkým ako svedectvo o neprimeranosti a iluzórnosti doposiaľ uznávaných cieľov a presvedčení. Nihilizmus nie je len úvaha o márnosti ani viera v to, že všetko zaslúžene speje k zániku, on sám pomáha veci, sám ničí. Ničí to, čo prežilo – staré hodnoty. Znamená „odvahu priznať to, čo je“ a prejsť cez to ďalej. Aktívny nihilizmus zrádza svoje spomienky, svoju minulú skúsenosť. Rovnako postupuje, pokiaľ ide o minulosť celého ľudstva: pohŕda ňou. Skúsenosť ľudských dejín, minulé prax ľudstva, objektívne zákony vecí a javov, objektívna pravda a morálne normy – tým všetkým možno pohŕdať, pokiaľ ide o prítomnosť a budúcnosť, o víťazstvo života, o zvýšenie jeho sily a moci. Treba ísť v ústrety osudu, postaviť sa proti jeho údelu, byť si vedomý toho, že hovorí len slabému „zahyň“. Že to nie je logické? Čo na tom, nihilista neverí v nutnosť byť logický.

Protikladom aktívneho, silného nihilizmu je nihilizmus, ktorý pramení z únavy, regresie vôle a slabosti ducha, ktorý už neútočí. Vôľa a duch sú už natoľko vyčerpané, že do popredia sa dostáva úsilie o pokoj, pasivita, útek od skutočnosti. Tento prejav životnej ochabnutosti a vyčerpanosti značí, že doposiaľ uznávané ciele a hodnoty už nenachádzajú ozajstnú vieru. Tento nihilizmus síce rozpozná, že zmysel, dôvod, pravda a spravodlivosť neexistujú, avšak po ich existencii túži a považuje tieto predstavy za čosi hodnotného

a významného. Preto sa s takou ochotou uchýľuje ku všetkému, čo človeka utešuje a upokojuje, ohlušuje a omamuje. Pokúša sa predpokladom a dôsledkom nihilizmu uniknúť, bez toho, aby si to vyžadovalo radikálne prehodnotenie hodnôt. ([8], 287)

4 Nihilizmus a nadčlovek

Človek bude schopný prekonať nihilizmus len v tom prípade, pokiaľ nájde v sebe dostatok sily, aby prijal základnú nihilistickú skúsenosť o omyle a škodlivosti doterajšieho chápania zmyslu, dôvodu, pravdy, spravodlivosti a hodnoty. ([8], 287)

Je preto potrebné pretvoriť život, otvoriť mu nové perspektívy, prekonať tohto neslobodného človeka. Prekonanie znamená cestu pre takého človeka, ktorý sa identifikuje so slobodou vlastnej vôle, rozumnosti a mravnosti. Nietzscheho východiská nihilizmu nie sú len jednoduchým odmietaním morálnych a náboženských hodnôt ako prostriedkov pre hodnotenie sveta a človeka, ale je to aj východisko k budovaniu nových hodnôt, či nového človeka. Človeka, ktorý odmieta postavenie otroka, pohŕda klasickými hodnotami i samotným kresťanstvom, pretože sú plné noriem, ktoré človeka len obmedzujú a brzdia v jeho prirodzenom vývoji. Je potrebné vytvoriť predovšetkým novú morálku, vytvoriť človeka, ktorý je opakom človeka deformovaného kresťanskou morálkou, človeka, kde nie je miesto pre súcit, ľudskú nezrelosť a slabosť.

Cieľom nastolenia novej morálky je pre Nietzscheho nadčlovek. Nietzsche rozvíja veľmi energicky víziu nadčloveka, perspektívu ľudského dozrievania a dospievania, tematizuje prechodnosť dnešnej podoby človeka a poukazuje na nevyhnutnosť radikálnej zmeny. Nadčlovek, to je tá najvyššia hodnota, ktorú možno na zemi vytvoriť, všetko, čo existuje sa musí hodnotiť len vo vzťahu k nemu, v porovnaní a prirovnaní k nemu. Nietzscheho nadčlovek nepredstavuje štádium biologického vývoja človeka, ale schopnosť prekonať to, čo človeka mrzačí a ničí. Je evolúciou života, ktorej biologický mechanizmus sa síce u človeka zastavil, ale evolúcia pokračuje smerom k nadčloveku, ktorého Nietzsche predstavuje ako svojho dvojníka, ako priateľa a žiaka, po akom vždy túžil a ktorý prekonáva svojho učiteľa a stvoriteľa. Pretože len on dokáže vzdorovať tomu, čo Nietzschemu neustále hrozilo skazou. Len on dokáže pretvoriť nový život, dokáže otvoriť nové, obsiahlejšie morálne perspektívy, ktoré mu umožňujú spojiť rozmanitosť v žitej jednote.

Nemyslíme si, že Nietzscheho nadčlovek je akýmsi vyvyšovaním, nezámená viac, ako súčasný človek v zmysle darvinizmu, eugeniky, selekcie alebo rasizmu, ale skôr bytosť „ponad“ súčasného človeka, od ktorého sa povahovo líši. Pretože nadčlovek sa definuje novým spôsobom cítenia, je to iný subjekt, než človek, iný typ než typ ľudský. Človek už nie je produktom mechanického prírodného procesu, ale produktom ľudskej aktivity,

ľudskej vôle k moci. Nietzscheho obraz nadčloveka je filozofický mýtus, je to šanca, ako dostať človeka zo stáda, do ktorého ho uvrhla moderná civilizácia, šanca dostať sa z nihilizmu, ktorý otupuje jeho prirodzenosť a vitalitu. Je to šanca a nádej nového človeka, ktorý sa sám identifikuje so slobodou vlastnej vôle, rozumnosti a mravnosti. V ňom sa stretáva hrdosť, sebadôvera, pohrdanie všedným a neúčinným, spolu s povznesene radostným názorom a túžbou vždy ovládať a nikdy nebyť v područí niekoho. Toto by mal byť ideál, ktorý ako jediný určuje veciam i udalostiam života ich hodnotu, pričom on sám je ich najvyššou hodnotou. Cesta k nadčloveku začína zistením, že človek vo svojej terajšej podobe, predstavuje iba niečo prechodného, od čoho sa je potrebné oslobodiť a čo je potrebné prekonať. Nadčlovek je vlastne akýmsi stelesnením všetkého, čo Nietzsche považuje u človeka za žiaduce.

Vo svojom diele „Ecc homo“ definuje nadčloveka ako „typ najvyššej podarenosti“, v protiklade v k modernému človeku, dobrému človeku, kresťanovi a iným nihilistom – v ústach Zarathustru, ničiteľa morálky, sa stáva slovom, ktoré núti k hlbokému premýšľaniu, skoro všade sa v úplnej nevinnosti chápalo v zmysle tých hodnôt, ktorých pravý opak je vyjadrený v osobe Zarathustru: ako „idealistický“ typ vyššieho druhu človeka, napoly „svätec“, napoly „génus.“ ([2], 48) Nadčlovek, to nie je len cieľ budúcnosti, je prítomnosťou a tiež minulosťou. Tému príchodu nadčloveka a smrti boha uchopuje Nietzsche v diele „Tak vravel Zarathustra“, ktorý je vo forme poeticko – filozofického spisu, filozofickou básňou, ktorú sám Nietzsche označil ako piate evanjelium. Zarathustra má súvislosť s celým Nietzscheho dielom. Jeho pôsobivosť súvisí aj s jeho nejednoznačnosťou, myšlienkovou neucelenosťou, vďaka ktorej pôsobí vizionársky.

Nadčlovek stelesňuje a zviditeľňuje zrelosť a silu človeka, vystupuje teda ako protiklad ľudskej slabosti a nezrelosti, ktorú Nietzscheho Zarathustra hneď v úvode podrobuje tvrdej kritike: „A Zarathustra takto prehovoril k ľudu: Hlásam vám nadčloveka. Človek je niečo, čo má byť prekonané. Čo ste urobili, aby ste ho prekonali? Doteraz všetky bytosti vytvorili niečo, nad seba samých: a vy chcete byť odlivom tohto veľkého prílivu a radšej sa vrátiť k zvieratám než prekonať človeka? Čím je opica pre človeka? Posmechom alebo bolestnou hanbou. Rovnako má byť človek pre nadčloveka: posmechom alebo bolestnou hanbou. Prešli ste cestu od červa k človeku a všeličo vo vás je dosiaľ červ. Kedysi ste boli opice a aj teraz je ešte človek opica viac než ktorákoľvek opica“. ([11], 9) Zarathustra sa márne snaží oslovit' ľud, väčšinou ostáva nepochopený a zosmiešňovaný. Márne apeluje: „Mŕtvi sú všetci bohovia: teraz chceme, aby žil nadčlovek – to nech je raz

na veľké poludnie naša posledná vôľa.“ ([11], 55)

Zarathustra vchádza do mesta, kde vidí povrazolezca, ktorý predvádza na námestí svoje umenie. Zrazu sa na lane objaví šašo, ktorý ho preskočí, povrazolezec sa zľakne a po páde z veľkej výšky zomiera. Ten povraz je Nietzschemu metaforou vývoja človeka: „Človek je povraz natiahnutý medzi zvierat'om a nadčlovekom – povraz nad priepasťou..., na človeku je veľké to, že je mostom, a nie účelom: na človeku možno milovať to, že je prechodom a zánikom. ([11], 10) Súčasný človek musí najprv zahynúť, aby nadišla chvíľa nadčloveka.

Vývoj človeka ako tvoriacej duchovnej osobnosti opisuje v diely o troch premenách, ako sa duch stáva ľavou, ľava levom a napokon lev dieťaťom. Ak chce človek dosiahnuť nadľudskej veľkosti, musí na seba najprv prevziať (podobne ako ľava svoj náklad) ľarchu vedomostí, nekriticky mať snahu pokorne prijímať, znášať útrapy a doviest svoj „náklad“ bezpečne do cieľa. Ľava predstavuje štádium úcty, vieru v ideály, štádium trpezlivého dodržiavania tradícií. Lev symbolizuje rozbitie tejto viery, dobu oslobodeného ducha, prežívanie nihilizmu. Človek, ako lev musí nájsť v sebe silu zavrhnúť tradície, oslobodiť sa od nich, nenesie už náklad ako ľava, je stelesnením sily a schopnosti človeka oslobodiť sa k vlastnému slobodnému mysleniu. Ale ako lev ešte nie je zvierat'om, ktorý by mohol sám myslieť, jediné, čo môže ponúknuť, je sila k mysleniu. Prekážkou k tomuto mysleniu je morálka, ktorú stelesňuje drak, ktorý určuje, čo sa musí a čo nie, teda príkazy, nad ktorými chce človek zvíťaziť. „Kto je tým veľkým drakom, ktorého duch už nechce nazývať pánom a bohom? „Musíš“ sa volá veľký drak. Leví duch však hovorí „chcem“. „Musíš“ mu stojí v ceste, zlatom sa ligotajúce šupinaté zviera, a na každej šupine sa skvie „musíš“. „Bratia moji, načo je potrebný leví duch? Prečo nestačí vlečné zviera, ktoré vie odriekať sa a uctievať?“ ([11], 18) Človek ako lev je potrebný k tomu, aby svojou silou povedal „dost“, povedal rázne „nie“!

Cesta k nadčloveku začína nahliadnutím, že človek vo svojej terajšej podobe predstavuje čosi prechodného, od čoho sa je treba oslobodiť a že najväčší výkon, akého je zatiaľ schopný, je porozumieť vlastnej slabosti a uvedomiť si nevyhnutnosť jej prekonania. Preto človek potrebuje poznať pocit sily a intenzity, získať skúsenosť vlastnej tvorivosti, o svojej spôsobilosti tvoriť. Pretože len tak dokáže vo svojom živote rozlišovať a bude sa môcť postaviť na vlastné nohy. To ale predpokladá, aby dokázal prehliadnuť falošnosť a iluzórnosť doterajších, zdanlivo samozrejmych predstáv, túžob, ideálov, zavedených spôsobov hodnotení a len subjektívne logických a nepochybných kritérií. Je nutné vzdať sa po túžbe po ľahkom, pohodlnom, nekomplikovanom, pokojnom živote, ktorý uteká pred

každým problémom, bolesťou, či nebezpečím, pretože nechápe, ako sa práve tým oslabuje a ako život upadá. Zároveň sa však musí vedieť odpútať od zavedených povinností a úloh v živote a naučiť sa vraviť „nie“, (ako tomu bolo v prípade predchádzajúceho človeka v podobenstve leva) a odmietnuť prevziať ihneď každý záväzok. Avšak ani to nie je jeho vlastná tvorba, ale len jeho predstupeň.

Posledný stupeň, stať sa dieťaťom znamená, aby človek sám tvoril vlastné hodnoty neovplyvnené názorom a postojom ostatných. To znamená, že nové hodnoty nemajú byť len ideou, ale prirodzenosťou a zosobnením človeka. „Ale povedzte, bratia moji, čo dokáže dieťa, čo ani lev nedokázal? Prečo sa má lúpežný lev stať ešte dieťaťom? Dieťa je nevinnosť a zabudnutie, nový začiatok, hra je samo sa krútiace koleso, je prvý pohyb, je posvätné Áno“. ([11], 19) Tvorba totiž spočíva v spôsobilosti objaviť a vytvoriť nové hodnoty, odkryť a ukázať nové kritéria. Vytvárať nové hodnoty, neznamená hneď neprijímať a znevažovať veci dosiaľ posvätné u uctievané, ale skôr sa jedná o rozhodnutie, nad každou vecou sa zamyslieť a položiť si otázku o jej skutočnej hodnote a skutočnej významnosti. Tvorivý dej v silnom a plnom zmysle slova musí byť oslobodený od všetkých povinností a zbavený každého pocitu viny, aby bol uskutočnený so samozrejmosťou a nevinnosťou dieťaťa. Tvorba zahŕňa spôsobnosť zabúdať, vymaniť sa zo vzorov a predobrazov, zároveň však tiež schopnosť začať čosi nového, netušeného, otvoriť voľnú a stále sa obnovujúcu hru produktivity, pretože len tak je možné, aby človek našiel v sebe cestu k nadčloveku, ak sám „duch chce mať svoju vlastnú vôľu, vytvorí si svoj vlastný svet a stratí sa pre svet.“ ([11], 19) Práve dieťa stelesňuje snahu o prekonanie nihilizmu a tvorí štádium nevinného pritakania k životu a dobu novej viery.

Svedectvom slabosti a nezrelosti človeka sa stáva predovšetkým odhodlanie neodlišovať sa jeden od druhého. Každý chce rovnaké veci, ničím sa nelíšiť od ostatných. „Pastiera niet a ovčinec jediný! Každý chce rovnako, každý je rovnaký: kto cíti inakšie, dobrovoľne ide do blázinca.“ (11], 12) Človek už nie je schopný rozoznať a pociťovať jedinečnosť svojho „ja“ a neopakovateľnosť svojho života. Pozná len sociálne podmienené pudy, je ovládaný pocitmi priateľstva a nepriateľstva, pozná len túžbu po triumfe a pomste, závidí a nenávidí. Takže aj jeho cítenie a uvažovanie prebieha výlučne v príslušných vopred nalainajkovaných schémach. A to všetko potom považuje za úplne prirodzené, žiaduce a dokonca nevyhnutné. Spoločnosť založená na vláde všeobecnej mienky však ako normu a ideál ľudského bytia vyzdvihuje priemer a priemernosť. Tým spoľahlivo vytlačuje z centra ľudského sveta rozhodujúci moment, že každý človek je „neopakovateľný zázrak“ a že každý žijeme na svete len raz a vo svojej podobe sme čímsi jedinečným. Práve

jedinečnosť, nenávratnosť vlastného života každého nabáda k tomu, aby objavil svoju základnú životnú úlohu. Žiť podľa vlastných hodnôt a zákonov a zabrániť tomu, aby sa náš život utváral ako bezmyšlienkovitá náhoda. Verejná mienka a zavedené spôsoby chovania predstavujú príznačnú bezmyšlienkovitosť, kedy sa spoliehame na cudzie uvažovanie a cudzie rozhodovanie a nežijeme ani na základe vlastných dôvodov ani zo svojich vlastných zdrojov. Tradované sympatie a antipatie, zotrvačné a obecne zdieľané spôsoby obdivu a zatracovania si každého utvárajú na svoj obraz, a lenivosť, pohodlnosť a zbabelosť spôsobujú, že s úspechom zabúdame na svoju úlohu a snažíme sa žiť bez ozajstného uvažovania a premýšľania. Lenže, ako sa človek môže vyznať sám v sebe, keď je jeho bytie tak temné a nepriehľadné? Spoľahlivé a zreteľné meradlo nám poskytujú naše sympatie a antipatie, veci, ktoré sa nám vtískajú do pamäte, aj tie, na ktoré zabúdame, a predovšetkým všetko, čo obdivujeme, milujeme a čo nás naplňuje pocitom hlbokého šťastia. Týmto spôsobom sa musíme naučiť hľadať svoju pravú bytosť a pokúšať sa, aby sme si porozumeli. ([8], 211)

Aby človek prekonal svoju slabosť a rozvinul svoju silu, aby dospel a dozrel, musí sa najprv naučiť nimi predovšetkým opovrhovať. „Beda! Príde čas človeka, ktorý si zasluhuje najväčšie pohrdanie a sám sebou už pohrdat' nevie.“ ([11], 12) Človek musí tiež prestať brať sám seba a svoj život príliš vážne, nie preto, že by jeho život nemal cenu a bol bez významu, ale aby dokázal uvidieť a oceniť jeho pravú a skutočnú hodnotu. Pretože sklon brať sa príliš vážne zakrýva človeku výhľad na ozajstný význam života a znemožňuje mu, aby žil tak, ako žiť môže a má, to znamená radostne a tvorivo. Človek sa len učí ignorovať fikciu a učí sa všímať len toho, čo je pre neho naozaj podstatné. „Kto chce porodiť tancujúcu hviezdu, musí mať chaos vo svojom vnútri“, a „vy ešte máte chaos vo svojom vnútri.“ ([11], 12) „Chaos vnútra“ poukazuje na možnosť nového poriadku, ich nové hodnoty a nové významnosti. Človek potrebuje mať „uši pre veci neslýchané“, aby čelil pokušeniam a nebezpečenstvám svojej nezrelosti. ([11], 16) Aby človek dospel a dozrel, aby uvoľnil svoju silu a uplatnil svoju tvorivosť, musí sa zbaviť zaužívanej múdrosti a svojho starého presvedčenia, inak nedokáže „vytvoriť nové veci a novú cnosť“. „Nové veci a novú cnosť chce stvoriť vznešený človek. Dobrý nadŕža starým veciam a staré chce zachovať. No nebezpečenstvo pre vznešeného nie je v tom, že sa stane dobrým, ale že bude hrubý, posmešný a ničivý.“ ([11], 31)

Učme sa žiť veselo a s radosťou, dôverujme životu. To však neznamená život bez problémov a bolesti, život bez útrap, zbavený hrôz. Veselosť rastie zo sebadôvery, istá si sama sebou a v podstate nekomplikovaná, zároveň tvrdá k sebe a k iným, ktorej zdrojom je

odvaha a sila a nesie znaky toho, kto vie a smie víťaziť. Nevzniká na okraji života a nie je formou úteku pred ním. Znamená spôsob života, jeho sebadôveru, ktorá zabraňuje, aby sme slepo podliehali pokušeniam a lákadlám okamžikov. Sebadôvera a viera v život, ochraňujúca človeka pred zvodmi chvíle a výhovoriek okamžitých hnutí, nevznikajú inak než z pocitu sily, zo zážitku intenzity a na základe skúseností o vlastnú tvorivosť. Ale ako môžeme odlíšiť pravú a nepravú silu, nepokoj, chvatu a netrpezlivosti, naliehanie honby za šťastím od skutočnej sily, o ktorej svedčí spôsobilosť tvorivo sa vyrovnáť so všetkým, čo je človeku dané a čo ho každodenne stretáva? V čom tkvie ozajstná tvorivosť, čím sa vyznačuje a na čom sa zakladá? Človeku sa naskytá voľba, voľba vydať sa vlastnou cestou, pretože len takto poznáva, že sa mu vo svete ponúka jediná cesta, po ktorej sa nemôže vydať nikto iný. Zmysel však nenachádzame ako známy a dohľadný cieľ, o svojej ceste nevieme, kam vedie. Vieme však, že sa jedná o našu cestu, cestu k tomu, aby sme žili na základe svojich dôvodov a na vlastnú zodpovednosť. Rozumieme, že zmysel nám síce nie je daný ako hotový a poznateľný fakt, avšak sme to my, ktorí si ho môžeme dotvoriť podľa vlastných predstáv. Takto sa učí človek rozumieť výzve, aby to, čím je, jadro a živý zdroj jeho bytosti, bolo prítomné v jeho skutkoch, ako je prítomná matka v dieťati. ([8], 212). Nietzsche sa ústami Zarathustru stavia do opozície proti každému rovnostárstvu. „Ľudia nie sú si rovní. A ani takými sa nemajú stať!“ ([11], 71) „Veľké poludnie“ bude oslavou silných a víťazných, tých, ktorí sa osvedčia silou, odvahou, tvrdosťou a vôľou. Ostatní, ktorí patria k šedému priemeru, ostanú vo svojej malosti nepovšimnutí, napospas osudu. Zarathustra na svojej ceste objavuje, že človek sám vkladá hodnotu do vecí, keď sa hľadá a nachádza, že sám vytvára veciam ich ľudský zmysel. Až keď veci oceňuje a cení si ich, získava meno človeka a dosahuje úroveň ozajstného ľudského bytia. „Veru, ľudia si sami dali všetko svoje dobro a zlo. Veru, nevzali ho, nenašli ho, nespadlo na nich ako nebeský hlas z neba. Až človek dal veciam hodnotu, aby sa zachoval, on dal veciam zmysel, ľudský zmysel!“ ([11], 41) Takto zisťuje, že život prebieha ako neustávajúci boj a spor, ustavičné vynáranie vecí, cieľov i účelov a ich stretávanie. „Ale mohutnejšia sila rastie z vašich hodnôt a nové premáhanie: na ňom sa rozbije vajce i škrupina a nech sa rozbije všetko, čo sa na našich pravdách rozbiť dá „ešte ne jeden dom treba postaviť!“ ([11], 82) a že má povahu neustáleho uplatňovania chuti a vkusu, spôsobilosti ochutnať a posudzovať, keď chuť, spôsobilosť posudzovať a zväžiť, znamená súčasne závažie i miskú váh, kto váži. „...odporní sú mojej chuti všetci do ústrania utiahnutí ľudia. A vy mi poviete priatelia, že sa nemajú viesť hádky o chuti a guste? Ale veď celý život je spor o chuť a guso!“ ([11], 83) Život ako sila a tvorivosť sa zakladá na odvahe a vyžaduje

tvrdosť, k iným a predovšetkým k sebe. „Boh zomrel na svoj súcit s ľuďmi“ ([11], 62), súcit a mäkkosť život oslabuje a rozkladá. Tvorba znamená spôsobilosť vydať sa novými, neznámymi cestami, vytvárať, „nové dosky hodnôt“, objavovať nové kritéria hodnotenia. Potiaľ sa rovná slobode vo význame spôsobilosti rozhodovať o dobre a zlu. Základom rozhodovania nie je predchádzajúce vedenie o „dobre“ a „zle“, ktoré svojím rozhodovaním len ozrejmuje. Viera, že „vie“, „čo je dobré“ a „kto je dobrý“, patrí medzi základné sebaklamy, ktorých sa človek potrebuje zbaviť. Človek sa učí rozlišovať nielen v horizonte svojho „vedenia“, ale ešte podstatnejšie v horizonte svojho „nevedenia“. „Neklame len ten, kto hovorí proti svojmu poznaniu, ale ešte väčšmi ten, kto hovorí proti svojmu nepoznaniu“. ([11], 43) Zarathustra vytýka človeku jeho falošnú nezištnosť k blížnemu, z ktorej by si rád urobil cnosť, ktorá len má zakryť špatnú lásku k sebe samému. „Ty je staršie ako Ja; Ty je vyhlásenie za sväté, ale Ja dosiaľ nie; človek sa teda utieka k blížnemu“. ([11], 42)

V ďalšej časti s priliehavým názvom „o kazateľoch smrti“ Zarathustra podrobuje kresťanských duchovných svojej kritike. Nazýva ich „suchotinármi duše“, ktorí neustále vravia: „Život je len utrpenie, rozkoš je len hriech, máme mať súcit“. Ak je život naozaj utrpenie, pokračuje Zarathustra, „tak dbajte, aby vás už nebolo, dbajte, aby už nebolo života, ktorý je len utrpením!“ Sám sa máš zabiť!“ Sám sa máš stať stratit!“ ([11], 32) Pokračuje a prirovnáva „kazateľov rovnosti“ k tarantulám, ktoré číhajú na svoju korisť vo svojom úkryte. „Preto mykám vašou sieťou, aby vás hnev vyvábil z vašej diery klamu, aby sa vaša pomsta odhalila za vašim slovom „právo.“ ([11], 70)

Vo štvrtom diely Zarathustra osobitne hodnotí rôzne ľudské typy, ktoré pre neho predstavujú typus vyššieho človeka, ktorých skladbu pretvoril do postáv veštea, dvoch kráľov, človeka s pijavicou, kúzelníka, posledného pápeža, najšpatnejšieho človeka, dobrovoľného žobráka a tieňa. Veštec tu hrá úlohu zvestovateľa veľkej mdloby a charakterizuje predstaviteľa pasívneho nihilizmu, prorokom posledného človeka. „Všetko je rovnaké, nič sa neopláca, svet nemá zmysel, vedomosti škrtia.“ ([11], 172) Hľadá more, ktoré by bolo možné vypiť, more, v ktorom by sa dalo utopiť, keďže akákoľvek smrť sa mu zdá doteraz príliš aktívna, k umieraniu sme príliš zomknutí. On však chce smrť ako pasívne vyhasnutie. „Všetky studne nám vyschli, aj more sa stiahlo. Všetky dná sa trhajú, no hĺbka nepohlcuje! Ach, kde je ešte more, kde by sa dalo ešte utopiť sa. Veru, aj na umieranie sme sa už príliš unavili; tak bdieme ešte a ďalej žijeme – v hrobových komorách!“ ([11], 95) Kúzelník predstavuje „zlé svedomie“, „démon melanchólie“, ktorý produkuje svoje utrpenie, aby vzbudil súcit a rozšíril nákazu. Stelesňuje umelecké štádium ľudstva a boj s vierou a náboženstvom. (Pravdepodobne sa

postava kúzelníka v sebe skrýva osobu Richarda Wagnera, ktorého Nietzsche považoval za hudobného génia, ktorý ho ale neskôr od seba odvrhol, čo Nietzsche ťažko znášal a vyrovnáva sa s tým svojším spôsobom a to tým, že kúzelník (Wagner) uzná svoju chybu a zlé svedomie ho prijme k tomu, aby prijal jeho učenie a Zarathustru za svojho vodcu). Kúzelník, tento herec z hĺbky duše, prifarbuje bolesť a vymýšľa pre ňu nový zmysel. Zarathustra: „Ty hnuší podvodník, ako by si ty mohol inakšie! Aj svoju chorobu by si vyfarbil, keby si sa svojmu lekárovi ukázal nahý.“ Kúzelník: „Ó Zarathustra, všetko na mne je lož; ale že hyniem na svoju lož – tento môj zánik je pravý.“ ([11], 184)

Najšpatnejší človek predstavuje aktívny nihilizmus, človek, ktorý „zabil boha“, ktorý sa postavil na miesto boha, ktorého usmrtil, avšak neprestáva byť reaktívny, plný špatného svedomia. Najšpatnejším človekom, v zmysle duševne najšpatnejší, je tu človek, popierajúci vieru v boha, ktorý ale neponúka zaňho inú alternatívu. Viera totiž, nech je už akákoľvek, v človeku stimuluje jeho vlastnú duchovnú aktivitu. Bez viery v čokoľvek je vnútro človeka prázdne. „Lebo mnoho ľudí je na ceste k tebe, mnoho trpiacich, pochybujúcich, zúfajúcich, topiacich sa a mrznúcich.“ ([11], 191)

Ďalšími hosťami sú dvaja králi, ktorí predstavujú aristokratov ducha, teda tých, ktorí túžia po tom, aby unikli „dobrým mravom“ súčasnej morálky, ktorá je presiaknutá falošnosťou a odmietaním prirodzenosti. So sebou si vedú osla, ktorý im vo všetkom prítakáva, čím chcel Nietzsche ukázať na analógiu s ľuďmi, ktorí sa neustále slepo oddávajú autoritám. „Dobré mravy! Všetko je u nás falošné a zhnité. Nikto si nič neváži: práve pred nimi utekáme.“ ([11], 175)

Človek s pijavicami predstavuje vedu, ako produkt kultúry. Je človekom „svedomitého ducha“, ktorý túži po istote, „radšej nič nevedieť, ako vedieť veľa polovičato“ chcel by si privlastniť vedu aj kultúru. Je tak oddaný jednému odboru svojej činnosti, že odvrhol všetko ostatné a tým sa stal obmedzeným. Obmedzenosť jedného predmetu záujmu je tu vyjadrená ako „mozog pijavice“, ktorej je človek úplne podriadený a človek vyhlasuje svet ako „svoj svet“. „Ako dlho už sledujem toto jediné, mozog pijavice, aby sa mi klzká pravda už nikdy nevyšmykla! To je moja ríša! Preto som všetko ostatné odhodil preč, preto sa mi všetko ostatné stalo ľahostajným; a hneď vedľa môjho poznania hniezdi moje čierne nepoznanie.“ ([11], 179)

Ďalším návštevníkom u Zarathustru je posledný pápež, ktorý urobil zo svojej existencie dlhú službu. Predstavuje produkt kultúry v podobe náboženstva. Slúžil bohu až do samého konca a prišiel o oko. Práve toto stratené oko nepochybne videlo aktívnych, afirmatívnych bohov. To druhé, čo mu ostalo, sledovalo židovského a kresťanského boha v celých jeho dejinách: videlo ničotu, všetok negatívny nihilizmus a nahradeného boha človekom. Vyslúžilého pápeža vystihuje metafora človeka, ktorý

svoju vieru v boha prekonal a uznal, že neexistuje. „Teraz som však mimo služby, bez pána, a predsa nie som voľný, ani na chvíľu už nie som veselý, iba ak pri spomienkach.“ ([11], 186) Poslednými „vyššími ľuďmi“, s ktorými sa Zarathustra stretáva je Kristus a Zarathustrov tieň, nekritický prijímateľ jeho učenia. Kristus je tu uvedený ako „dobrovoľný žobrák“, ktorého Zarathustra od seba odháňa, aby ho nenakazil svojim súcitom. Dobrovoľný žobrák, ktorý prešiel celým ľudským rodom od boháčov až k chudobným, hľadal „ríšu nebeskú“ a „pozemské blaho“ ako odmenu, ale tiež ako produkt generickej a kultúrnej ľudskej aktivity. Chcel sa dozvedieť, komu toto kráľovstvo patrí a kto predstavuje onú aktivitu. Je to veda, morálka, náboženstvo? Alebo niečo iného, chudoba, práca? Nebeská ríša sa však nenachádza u chudobných o nič viac, ako u bohatých: všade je čvarga, „čvarga hore, čvarga dole!“ ([11], 194) Dobrovoľný žobrák našiel nebeskú ríšu ako jedinú odmenu a skutočný produkt generickej aktivity: avšak jedine u kráľ, len v generickej aktivite kráľ. Kravy totiž dokážu prežívať a prežívanie je produkt kultúry ako takej. „A veru, keby človek získal čo aj celý svet a to jedno by sa nenaučil, totiž prežívať: čo by to bolo platné! Nezbažil by sa svojho stesku, svojho veľkého stesku: ten sa však dnes volá hnus.“ ([11], 193) Tieň je pútnik sám, sama generická aktivita, kultúra a jej pohyb. Význam pútnika a jeho tieňa spočíva v tom, že len tieň putuje. Putujúci tieň je generickou aktivitou, avšak v tom ohľade, že táto aktivita stráca svoj produkt i princíp a zúfalo ju hľadá. „Môj tieň ma volá? Čo tam po mojom tieni! Nech len beží za mnou! Ja mu ujdem!“ ([11], 195) Dvaja kráľi sú strážcovia generickej aktivity, človek s pijavicami ako produkt tejto aktivity ako vedy, posledný pápež je produkt tejto aktivity ako náboženstva. Dobrovoľný žobrák sa chce okrem vedy a náboženstva dozvedieť, aký je adekvátny produkt tejto aktivity. Tieň je aktivitou samou, ako niečo, čo stráca cieľ a hľadá svoj princíp. ([5], 288)

Všetci títo ľudia sú pre Zarathustru každý svojím osobitým prístupom cenní, predstavujú typus vyššieho človeka, aj preto ich pokladá za svojich priateľov a usporiada pre nich hostinu. Nie je možné prehliadnuť paralelu s „poslednou večerou“, pri ktorej im hlása smrť boha aj jeho dôsledkami a príchod nadčloveka. Nadčlovek nie je človekom, ktorý sa prekonáva a ktorému sa darí prekonať sám seba. Medzi nadčlovekom a vyšším človekom je rozdiel v povahe, v inštancii, ktorá ju produkuje, i v ciele, ktorého z nich každý dosahuje. Zarathustra premôže posledný hriech, čo je preň ho súcitiť s vyšším človekom.

Celý Zarathustrov príbeh spočíva v jeho vzťahoch s nihilizmom, to znamená s démonom. Démon je duch negativity, ktorý ma schopnosť popierať a ktorý zastáva

rozličné a zdanlivo protikladné úlohy. Niekedy sa necháva človekom niest' a vsugeruje mu, že váha, ktorá ho ťaží, je pozitívna sama. Niekedy naopak človeka „preskočí“ (analógia šaša a povrazolezca) a berie mu všetky sily a všetko chcenie.

Rozhodovanie o „dobre“ a „zle“ znamená pre Nietzscheho tvorbu, predovšetkým mravnú tvorbu, ktorá však nie je slepá, ani náhodná. Opiera sa podstatné životné nahliadnutia a o rozhodujúce životné skúsenosti, o „vôľu k moci“, o „vôli stúpať do výšky“, zakladá sa na túžbe vidieť čo najďalej a čo najviac, pokiaľ to vôbec ide. „Do výšav chce sa život budovať, s piliermi a schodiskami: do diaľnych diaľav chce hľadiť a slastné krásy vyzerat', - preto potrebuje výšku!“ ([11], 71) Snaha stavať vyššie než život svoju predstavu o živote je prejavom sebalásky a svedčí o neschopnosti objaviť skutočné hodnoty života. Avšak so svojim radostným pritakaním životu sa človek rozhoduje prijať všetko, čo život dáva a obnáša, ako príležitosť, aby sa v „teréne“ života osvedčil. Pretože až svojimi činmi prispieva každý človek buď k rozvoju a vzostupu života, alebo k jeho oslabovaniu a úpadku.

Človek vo svojej dnešnej podobe, moderný človek, nie je zrelý ani dospelý, a jeho jediná nádej tkvie v tom, že si to uvedomí. Je nutné, aby nahliadol, že človek vo svojej súčasnej tvárnosti musí byť zanechaný a prekonaný, musí sa stať „povrazom a mostom“ medzi zvierat'om a nadčlovekom. Ľudská zrelosť a dospelosť tkvie v spôsobilosti prijímať život bez výhrad a bez sebal'útosti, plodne a tvorivo sa vyrovnat' s tým, čo sa deje a čo prichádza. Bez životnej sily a odvahy človek nezíska schopnosť radovat' sa zo života, nenaučí sa žiť poctivo a pravdivo. Vidina nadčloveka ženie človeka vpred a umožňuje mu, aby v živote rozlišoval.

5 Nadčlovek a večný návrat toho istého

Po smrti Boha stratili ľudské veci svoje ťažisko, svoju váhu, svet je bez cieľa a zmyslu. „Žiť tak, že už nemá zmysel žiť, to sa teraz stáva zmyslom života.“ ([1], 47) A pritom celý ľudský život sa živí vierou v dosiahnutie akéhosi cieľa. Človek potrebuje cieľ, niečo, čo ho k sebe ťahá, niečo za čím skutočne ide, niečo ako zdroj zmyslu a významu. „Je čas, aby si človek vytýčil cieľ. Je čas, aby človek zasadil semeno svojej zvrchovanej nádeje.“ ([11], 12) Vytýčením takéhoto cieľa sa staviame proti nihilizmu. Ak by sme človeka ale zbavili jeho cieľa, v ktorom by ústilo jeho snaženie, potom by sa jeho život drobil, rozptyľoval a nemal žiadnu váhu. „Pocit prchavosti, ktorý kalí šťastie nášho prebývania u vecí, sa nesmie stať dôvodom k pohrdavému odvratu od tohoto života a k obráteniu našej túžby k akémusi inému životu; smútok z pominuteľnosti svedčí o tom, že práve tento život milujeme a chceme jeho večnosť. Túto večnosť môžeme tiež skutočne zakúsiť – a preto je treba stavať sa proti ohováračom, ktorí hlásajú odvrat od vecí tento život spochybňujúci učiť sa láske k nemu, aby sme tento život videli ako večný život.“ ([6], 46)

Je potrebné nájsť a nahradiť nové hodnoty, ktoré boli po tisícročia hlásané kresťansko – platónskou tradíciou. „Keď sa ťažisko života položí nie do tohto života, ale do „onoho sveta“ – do nič, zbaví sa život ťažiska.“ ([1], 47) Ide o to, zbaviť tento svet nedokonalosti, ktorý bol znehodnotený myšlienkou dvoch svetov, čím by sa životné ťažisko z nadzmyslovej, zászvetnej večnosti prenieslo do tohto sveta. Aby však mal plnú váhu, je potrebné, aby tento svet uniesol to najťažšie, čo človek v sebe nesie, a to potrebu večnosti. Až večnosť je mierou pre skutočné prehodnotenie hodnôt, možnosťou zmeny doterajšej tradície európskeho myslenia, pretože je miestom najhlbšieho nihilizmu. Smrť boha znamená oslobodenie človeka od príkazu „toto máš robiť“ k príkazu " toto chcem robiť“, ale zároveň so sebou nesie absenciu všetkých doterajších cieľov ľudskej vôľe. ([11], 142) Človek sa tak ocitá v situácií, kedy chce - pretože nemôže prestať chcieť - radšej ničotu, než aby nechcel. „Človek radšej chce čosi neexistujúceho a ničotného, chce ničotu a neskutočnosť, než aby nič nechcel.“ ([2], 78) Avšak, svet ako celok bol zároveň smrťou Boha zbavený nielen cieľa a zmyslu, ale aj konečnej nádeje, pretože priepasť času, večnosti pohlcuje každú ľudskú nádej a robí ju márnou a zbytočnou. Preto je nutné ju preklenúť a to tým, že na zachovanie života je treba do neho vložiť jeho najväčšie ťažisko a tým ťažiskom je večnosť. Priznať životu jeho večné opakovanie, že ho človek bude

dokonca chcieť a tým poprieť i samotnú smrť.

Nietzsche preto prichádza s náukou večného návratu toho istého, ktorú spočiatku podával ako víziu, ktorú sa ale neskôr snažil dokázať a ktorá sa výrazne líši od všetkých iných koncepcií moderného metafyzického myslenia. Podľa tejto náuky prebieha každé dianie cyklicky a každý stav sveta tu už bol nekonečne často, a zároveň sa bude nekonečne často navracat'. Snáď najobraznejšie sa myšlienka večného návratu toho istého vynára v diele „Radostná veda“ v aforizme „najväčšie záväžie“ a od tej doby zohráva v Nietzscheho myslení ústrednú úlohu. Tu si Nietzsche kladie otázku - ako by reagoval ten, keby mu niekto povedal nasledovné: „Čo keby sa ti jedného dňa či noci do tvojej najsamotnejšej samoty votrel démon a povedal: Tento život, ktorý teraz žiješ a ktorý si prežil, budeš musieť žiť ešte raz. Ešte nekonečne veľa krát. A nebude v ňom nič nového, každá bolesť a radosť, každá myšlienka a povzdych a všetko nevysloviteľne malé i veľké tvojho života sa v ňom bude opakovať, všetko v takom istom poradí. Práve tak tento pavúk, mesačný svit, tento okamih i ja sám. Večné presýpacie hodiny bytia budú stále obrátené – a ty s nimi, prašné zrnko v nich!“ – Nezosypal by si sa k zemi, neškrípal by si zubami a neprekliňal démona, ktorý by takto rečnil? Či si niekedy zažil ohromujúci okamih, kedy by si mu bol schopný odpovedať: „Si boh a ja som nikdy nepočul nič božskejšieho!“ Keby ťa táto myšlienka ovládla, snáď by ťa premenil alebo rozdrvil. Je to otázka každého a každému: „Chceš to ešte raz? A nekonečne veľa krát?“, ktorá leží ako ťažké záväžie na tvojom konaní! Či ako dobrým by si sa musel stať k sebe alebo k životu, aby si netúžil po ničom viac, než po tomto večnom potvrdení a spečatení?“ ([9], 23)

Myšlienka večného návratu zakladá a stimuluje bytostnú produktivitu života a pobáda človeka k tomu, aby nezastal, aby ustavične stúpал. Stavia mu neustále pred oči, čo je naozaj podstatné, čo musí zvládnuť, čo je nutné prijať a naopak, čo musí zavrhnúť, s čím sa musí vysporiadať, pred čím nemožno donekonečna utekať a ani zavierať oči. Najprv sa človek musí zbaviť sebaľútosti, resentimentu a zloby. Rozpoznať základné sebaklamy a predsudky, ktoré predstavujú pre neho rozhodujúce prekážky tvorivého spôsobu života. Nemusí sa pritom jednať len o varianty priamej náboženskej skúsenosti, ako osudnej viery v božiu prozreteľnosť, ktorá všetko riadi a organizuje pre potreby človeka a z hľadiska jeho záujmov. Nezriedka sa jedná o varianty predstáv a o „prírodu“, „pokroku“, „zdokonaľovaní“, či „prirodzenom výbere.“ Predstavy o pokroku, teda ak sa spoliehame na podobné mýty, spočíva v predstave svetového účelu. Zvyk predpokladať účel v tom, čo existuje, nás núti myslieť si, že svet sa približuje k stavu akejsi dokonalosti, že prítomné existuje len pre budúce. Keby však svet mal nejaký cieľ, bol by ho už

dosiahol. Svet nepretržite umiera a nepretržite sa rodí, večne je v pohybe a nie je schopný ustrnúť v nejakom stave, nie je v ňom nič večného, okrem samej večnosti, okrem nekonečného toku a nepokoja. To však neznamená, že sa svet vo svojom toku neopakuje. Práve naopak, neexistencia opakovania by predpokladala účelnosť, zámer. A keďže pohyb nemá ani účel, ani zámer, nie je pohybom postupným, ale kruhovým. Po dosiahnutí určitej hranice sa prúd vznikania vracia do východiskového bodu. Potvrdenie tejto náuky sa snaží nájsť v prírodovedeckých objavoch, najmä v zákone o zachovaní energie. „Predpokladal, že počet silových centier, a teda i počet ich možných kombinácií, je konečný a že sa svetové dianie odohráva v nekonečnom čase, ale v konečnom priestore.“ ([3], 115) Pretože množstvo energie je stále a obmedzené a čas a priestor, v ktorých sa uskutočňuje ich pohyb a premena sú nekonečné, nutne musí byť opakovateľnosť kombinácií v svetovom procese. Tieto kombinácie síl sa nutne opakujú vo svojej večnosti až do nekonečna a neustále. „Okrem toho predpokladal, že neexistuje žiadna rovnováha síl a že všetky možné kombinácie centier sily sú rovnako stabilné.“ ([3], 115) Rovnako dospel k názoru, že večnosť nemožno chápať ani ako neobmedzené trvanie, ani ako bezčasovosť, ale ako nekonečnosť okamžikov: „nie je to stojace teraz (nunc stans), ale každé teraz sa stáva nekonečným „stále znova“. Tým nadobúda každé teraz svojej závažnosti, ktorú momenty času podľa bežného pojatia nemajú.“ ([3], 116)

Určite nie je náhodné, že Nietzsche spojil koncepciu nadčloveka a večného návratu toho istého v jeden komplex. Vízia nadčloveka veľmi energicky rozvíja perspektívu ľudského dozrievania, tematizuje prechod dnešnej podoby človeka a poukazuje na nevyhnutnosť radikálnych zmien. A práve zmysel a obsah tohto dozrievania je spojený s myšlienkou večného návratu toho istého, ktorej je schopný len nadčlovek. Večný návrat toho istého oslobodzuje od zmyslu, keď že svet nemá zmysel a len večne trvá, musí sa človek zmieriť tým, že sa v ňom všetko opakuje. Zároveň sa mu však človek môže vzoprieť tým, že rozvíja svoju tvorivosť, že tvorí svoje vlastné hodnoty a tak pripravuje cestu k nadčloveku. Z hľadiska nadčloveka je myšlienka večného návratu toho istého nástrojom, princípom výberu na ceste k nadčloveku a kritériom na jeho dosiahnutie. V týchto bodoch sa oba motívy stretávajú a preto je možné ich považovať za východisko jednotne koncipovanej teórie. Nadčlovek, ten, kto je schopný stotožniť vlastný život so všetkou zahrňujúcou existenciou, to nie je nejaká nesmrteľná bytosť. Nič v ňom nemá nekonečné trvanie. Nemá žiadny iný život než ten, ktorý žije.

Tento život je však večný. Večný návrat toho istého človeku odkrýva, že vo svojom bytí nenachádza žiadny pevný stred, či stále ťažisko. „Každú chvíľu sa začína bytie; okolo

každého „tu“ sa kotúľa guľa „tam“. Všade ja stred. ([11], 155) Stred môže byť všade a tiež ťažisko sa objavuje vždy na rovnakom mieste, keďže v každom okamžiku sa vždy znovu „stavia ten istý dom bytia“ a „všetko ide a vracia sa; večne sa krúti koleso bytia“. „Všetko umiera, a opäť rozkvitne, večne beží rok bytia. Všetko sa láme, všetko sa znovu poskladá; všetko sa rozchádza, všetko sa opäť pozdraví; večne si ostáva verný prsteň bytia.“ ([11], 156) Pre človeka neexistuje jediný pevný, stály a hotový svet, ktorý už v tejto podobe nachádzame a o ktorý sa je možno spoľahlivo oprieť. Nezriedka sa pre človeka to, čo je jeho najhorším a najväčším zlom, stáva jeho najvyšším a najväčším dobrom. ([11], 156) Myšlienka večného návratu toho istého prekonáva dosť povrchný protiklad optimizmu a pesimizmu a nabáda každé pokušenie k ilúziám a sebaklamom. Nabáda ho, aby svoj život rozvíjal a učí ho, ako využiť a stupňovať svoje sily, ako získať sebadôveru a radosť zo života. Nevytvára pritom ilúziu dokonalejšieho života, ani mu neponúka vidinu nesmrteľnej duše, ako spoľahlivý únik z pomínelosti a konečnosti všetkého svetského a telesného ako to je v prípade kresťanského náboženstva. Duša je rovnako smrteľná ako telo a človek vstupuje stále znovu a nekonečne do toho istého života. „Teraz umieram a miznem, by si povedal, a za okamih sa premením na nič. Duše sú také smrteľné ako telá. Ale uzol príčin sa vráti, uzol, do ktorého som zamotaný, - ten ma znovu vytvorí! Ja sám patím k príčinám večného návratu.“ ([11], 158) Všetko sa večne vracia, nielen to dobré, vznešené, cnostné a radostné, ale aj to, čo je v ňom zlé, podlé, nízke a ničotné. „Budem sa večne vracat' do tohto rovnakého života, v najväčšom a aj v najmenšom, aby som opäť hlásal večný návrat všetkých vecí.“ ([11], 156)

Človek sa potrebuje naučiť zvládnuť tiež svoj hnus zo života, strach, svoje obavy a nechávať ich ďaleko za sebou. Učí sa prekonávať potrebu istoty a vzdávať sa potešenia, ktoré istota a bezpečnosť ponúkajú. Podarí sa mu to, keď uvidí a prijme perspektívu večne sa opakujúceho života, so všetkým, čo doposiaľ videl, poznal a sám prežil.

Večný návrat, to je podľa Nietzscheho brána, ktorá nikam nevedie. V nej sa na okamžik stretávajú dve večnosti: minulosť a budúcnosť, ktoré sú si podobné „i v malom, i vo veľkom“. Od nich vedie cesta len v jednom smere, pozdĺž kruhu – dlhá, večná cesta späť. Budúcnosť je opakovanie minulosti. A že to nezodpovedá historickej skúsenosti ľudstva? Čo na tom, odpovedá Nietzsche, „každá pravda je krivá a čas sám je kruh“ a „krivolaký je chodník večnosti.“ ([11], 112,156) Dôležité je, aby táto krivá pravda mohla obísť priamu pravdu dejín. Večný návrat sa večne vracia, nemá žiadny prvý okamih, nemá žiadny precedens. „Od tejto brány menom okamih vedie jedna dlhá večná ulica dozadu: za nami leží celá večnosť.“ ([11], 112) Ak sám čas plynie v kruhu a vždy sa k sebe vracia,

potom celok nikdy nezačína a život žije večne, raz a navždy.

V jednej zo svojich zriedkavých rečí o večnom návrate sa Zarathustra pýta: „Nemuselo už všetko všetúčko, čo môže bežať, prebehnúť cez túto dlhú ulicu? A všetko všetúčko, čo sa môže stať, nestalo sa už raz, nedošlo k tomu, neprebehlo to už raz okolo?“ ([11], 112) Nadčlovek sa oslobodzuje od ťarchy nadprirodzeného, predtým existujúceho sveta. Zároveň sa spolu s ťarchou všetkých svojich predchádzajúcich skutkov oslobodzuje aj od morálneho poriadku sveta. Práve myšlienka morálneho sveta ho vedie k tomu, že všetko môže robiť po prvýkrát. Morálny charakter jeho činov pramení z neho samého, nie z nejakého vopred existujúceho morálneho kódexu.

Nietzsche chápe svoju náuku o večnom návrate toho istého ako protiklad ku kresťanstvu, avšak tu sa nám naskytá otázka: „nie sú Nietzscheho „kruhy“ večných návratov len invariantom kruhov bytia kresťanskej teológie, kresťanského učenia o večnosti?“ Podľa kresťanského učenia, každý človek ako výtvor boží, uskutočňuje pridelený mu cyklus pozemského putovania, aby po smrti „odhodil“ svoj smrteľný obal a vrátil sa k životu večnému na nebesiach. Zrodenie, blúdenie v pozemskom údolí, návrat k nebeskému otcovi, to všetko opakované v nekonečnom striedaní ľudských pokolení – „nie sú to len rôznymi spôsobmi vyjadrené osudové predurčenia ľudských osudov? Nie je idea večného návratu v podstate len akousi náhradou za kresťanskú transcenciu?“

Vznikaním sa u Nietzscheho nič nedosahuje, predstavuje len nadväznosť kombinácií, ktoré sú rozvetvené v nekonečnú reťaz, v nič neoznačujúcich a k ničomu sa nehodiacich, nezmyselnú hru síl, realizujúcich sa náhodne v obmedzenom počte možných spojení. „Svet, myslený ako večný návrat toho istého je chaos. Dianie tohto sveta nemá žiadny dôvod, nie je vedené žiadnym zámerom ani účelom, nesmeruje teda k žiadnemu vyvrcholeniu. Celkový charakter sveta je večný chaos, nie v zmysle chýbajúcej nutnosti, ale v zmysle chýbajúceho poriadku, členenia, formy, krásy, múdrosti.“ ([6], 44) V tejto súvislosti týchto variantov vystupuje nemenej odolná a škodlivá povera o akejsi vzájomnosti a úmere šťastia a cnosti, nešťastia a viny, absurdnej dôvere v prirodzený a samovoľný chod vecí, z ktorých vyplýva, že pokiaľ človek spoľahlivo plní svoje očividné, samozrejmé a dávno známe povinnosti, ide všetko bez problémov a správnym smerom. Teda aj fatalizmus, ktorý by mal byť výrazom našej spôsobilosti prijať skutočnosť a dokázať sa s ňou produktívne vyrovnáť, stáva sa len fatalizmom, ktorý si neuvedomuje dôsledok odvekého spoliehania sa na božiu vôľu. Preto základom životného rozvoja a vzostupu je odhodlanie človeka spoliehať sa na svoje vlastné sily a uvedomiť si vlastnú zodpovednosť za beh sveta. Človek si musí uvedomiť, že všetko, čo robí, má

v konečnom dôsledku nezanedbateľný vplyv na chod vecí. Každý môže robiť to, k čomu sa rozhodne, ale musí si pritom uvedomiť, že to, čo robí má platnosť večnosti. Teda nemožno v žiadnom prípade tvrdiť, že by nás určitý druh jednania privádzal k večnosti, ale práve naopak – skúsenosť večnosti vedie nakoniec k prijatiu každého jednania. Teda otázka nie je postavená takto: „čo musí človek robiť, aby sa stal blaženým?“, ale správne: „buď blažený a rob čo musíš“. ([6], 47) Avšak je nutné presne rozpoznať, v čom spočíva jeho zodpovednosť a čo znamená. V prvom rade sa nesmie dať zavalit' akýmsi bremenom pocitu viny, musí vedieť poctivo a bez sebaklamu rozlišovať, čo je v jeho moci, čo nemôže ovplyvniť a čo sa vymyká z jeho dosahu.

Zrelosť človeka spočíva v jeho nahliadnutí, že si každý sám musíme hľadať a nachádzať svoju vlastnú cestu, na základe svojich síl a schopností a na vlastnú zodpovednosť. Nietzsche prichádza s požiadavkou, aby si človek vytvoril taký postoj k životu, ktorý to, čo je nevyhnutné, ponímal ako základ všetkého tvorivého, ktorý nevyhnutnosť dokáže nielen prijať, ale ju aj milovať. „Moje heslo na označenie veľkosti človeka je „amor fati“; že človek nechce mať nič inakšie, ani vpredu, ani vzadu, naveky. Čo je potrebné, treba nielen znášať, ešte menej sa to smie skrývať – každý idealizmus je klamanie pred nevyhnutnosťou - , to treba, naopak, milovať...“ ([2], 37) Požiadavka „amor fati“ teda láska k osudu určuje dva smery životných múdrosti, stavia človeka pred životné úlohy a vymedzuje sféry zmysluplného počínania. Človek sa musí predovšetkým naučiť prijímať sám seba, svoje sily, dispozície a aj to čo je ich opakom, ale tiež aj všetko to, čo mu chýba a čo postráda, to všetko prijímať ako „fatum“, ako svoj osud, ako výzvu, ako úlohu a príležitosť a nechciet' to inak. Len tak dokáže plnohodnotne a produktívne využiť všetky svoje sily a dosiahnuť, že aj relatívne nevýhody, slabosti a nedostatky zohrávajú v jeho živote pozitívnu úlohu ako podnety tvorivosti. Zároveň však musí byť človek tiež pripravený prijať svoju situáciu, všetko to, pred čo ho doba a svet postaví a čím ho zahrnie, čo vo svete nachádza a s čím sa stretáva. Pritom sa nejedná len o požiadavku, aby sa zmieril so všetkým, čo bolo a je. Ide tu predovšetkým o požiadavku, aby celú svoju minulosť a prítomnosť pochopil ako základ budúcnosti, ako jediný základ, na ktorom sa budúcnosť pripravuje a stavia, ako východisko všetkého, o čo sa snaží a usiluje vybudovať. Prijat' s radosťou „amor fati“ znamená bez výhrad sa vnútorne stotožniť s tým, čo náhoda ponúka, a na tomto základe stavať. Prijat' svoj údel, svoj osud znamená byť tým, ktorý hovorí od teraz len „Áno“(ein Ja sagender), tým, ktorý urobí so svojho osudu prameň radosti a životnej tvorivosti. ([7], 155) Na ceste do budúcnosti vedie veľa ciest a aj veľa mostov, predstavy, že existuje jedna jediná cesta pre všetkých je omyl a nebezpečný

sebaklam. „Horlivo a s krikom hnali svoje stádo po svojom chodníku: ako keby k budúcnosti viedol len jeden chodník!“ ([1], 65) Zrelý človek dokáže vidieť skutočnú hĺbkku sveta, vidieť, že k svetu patrí oveľa viac, než čo dokáže poznať. Učí sa čeliť svojim sklonom nespokojnosti, snaží sa pristupovať produktívne ku každej situácii a ku každej udalosti. Vie, že len z okamžitého radostného pritakávania v tvorivom výkone a čine sa všetko dianie ospravedľňuje, vytrháva z bezvýznamnosti i pomínutelnosti a otvára sa perspektíve večnosti. V každom okamžiku sa vždy znovu ocitá pred svojou úlohou, ktorú je nutné rozpoznať a prijať, aby objavil a obnovil svoj pocit plnosti, sily a intenzity života. Človek sa učí žiť tak, aby chcel žiť stále znovu a do nekonečna, bez toho, aby zavíeral oči pred svojou konečnosťou a pomínutelnosťou. Aby objavil na čom sa zakladá láska k zemi a láska k životu, aby si mohol povedať slová ako najšpatnejší človek v Zarathustrovi: „Pre tento jeden deň – ja som po prvý raz spokojný, že som žil celý život. To bol život?“ chcem povedať smrti. „Tak dobre! A ešte raz!“ ([1], 229) Aby si človek sám sebe mohol vytvoriť pravidlo: „To čo chceš, chci takým spôsobom, aby si to chcel, ako večne sa navracajúce.“ ([5], 121) Človek sa preto musí naučiť prijímať svoj život ako stále sa obnovujúci pokus, predovšetkým ako vždy znovu sa opakujúci podnet a opakujúcu príležitosť a zároveň ako vždy sa obnovujúce sa chcenie. Nietzsche nazýva Zarathustrovu myšlienku večného návratu myšlienkou priepastnou, keďže vstupuje do krajín ľudského súcna, kde sa rozhoduje o všetkom.

Pohyb európskeho nihilizmu zapríčinil, že sa človek rozhoduje, či chce ešte vôbec byť na svete. Myšlienku večného návratu môžeme teda zároveň nazvať aj ako myšlienku najhlbšieho nihilizmu. „Myslíme túto myšlienku v jej najstrašnejšej forme: súcno, to znamená, bezo zmyslu a cieľa, ale nevyhnutne sa vracajúce, bez finále do ničoty: „večný návrat.“ To je najextrémnejšia forma nihilizmu: ničota, nezmyselné, večne!“ ([10], 55)

Nietzsche bol presvedčený o tom, že vývoj a smer nihilizmu videl skôr a jasnejšie, než ostatní. Väčšina ľudí buď nevidela, alebo nechcela vidieť tento fenomén. Sám Nietzsche hovorí, že znamenia sú všade, len chýbajú „oči“ pre tieto znamenia. On tie „oči mal“ a vo svojej dobe konštatoval zánik viery a celkovú rastúcu duchovnú dezorientovanosť. Nemýlil sa ani v tom, keď odvrátil od viery vo večnej pravde a večnej hodnoty chápal ako výsledok ďalšieho procesu. Nazval sa „prvým dokonalým európskym nihilistom“, a domnieval sa, že nihilizmus „v sebe prežil až do konca“; že ho má za sebou, pod sebou, mimo seba. Hovoril dokonca o mukách, ktoré vystál, keď si ujasnil, že zákony evolúcie života sú v protiklade k hodnotám, kvôli ktorým človek lipol na živote. Nihilizmus je treba prežiť, pretože len týmto spôsobom človek naozaj spozná, aká bola

pravá povaha „tradičných hodnôt“, prečo sa zrútili a prečo sú nutné nové. Aby bolo možné nihilizmus prekonať, je treba dať znehodnotenému životu novú hodnotu, pretože bez prehodnotenia všetkých hodnôt nie je možné rozbiť staré dosky hodnôt.

6 Záver

Problematika nihilizmu, ktorou som sa v tejto práci zaoberal, nepatrila výsostne len Nietzschemu, avšak u neho sa stáva ohniskom, prostredníctvom ktorého skúma všetky ostatné bytostné stránky jeho myslenia, ktorým výrazne ovplyvnil vývoj filozofie najmä v dvadsiatom storočí. Dokonca ho môžeme zaradiť k postavám, ktoré určujú našu dobu. To, že bude Európa dvadsiateho storočia násilnícka, amorálna a nihilistická, v tom sa nemýlil, veď ktorému mysliteľovi sa mohlo „snívať“ o tom, že sa jeho duchovné proroctvo takmer vyplní?

Nietzscheho celá jeho životná cesta, zobrazujúca sa v jeho filozofii, je poznamenaná túžbou po samostatnosti, nezávislosti, snahou nájsť vlastný, úplne iný a individuálny prístup k životu a k svetu. Neustále sa snaží provokovať čitateľa, núti ho odpútať sa od všetkých „istôt“, chce ho priviesť k vlastnému mysleniu, ktoré považuje za hlavný cieľ pravej filozofie. Ako filozof si dal za cieľ vyburcovať človeka zo všetkého ustáleného, pohodlného, samozrejmeho a hromadne prijímaného. Chcel človeka prinútiť k úplne novému pohľadu na svet, k odvahe skutočne žiť, k odvahe žiť podľa svojej prirodzenosti a nenechať sa obmedzovať vo svojom bytí. Hodnoty, ktoré pripravila západná duchovná tradícia platonizmu a kresťanstva sú dekadentné a nihilistické, pretože popierajú sily života pod zámienkou morálky a pravdy a je nutné ich prehodnotiť. K tejto premene potrebuje človek nájsť vlastnú vnútornú slobodu, stratiť ostych pred sebou samým, konečne si prestať čokoľvek nahovárať, nespoliehať sa na iných a začať si veriť. Nietzsche sa snaží viesť človeka k poctivosti voči sebe samému a v tomto smere má jeho filozofia pozitívny pedagogický a psychologický aspekt. Jeho cieľom je „vychovať“ nadčloveka, prekonať ľudskú slabosť, povrchnosť a obnoviť v ňom hrdosť, sebadôveru, pohrdanie všedným a neúčinným, spolu s povznesene radostným názorom a túžbou vždy ovládať. Cesta k takejto veľkosti ľudského ducha vedie len cez prekonanie doterajšieho chápania veľkých ideálov a hodnôt.

Nie každý je schopný zmeniť ponímanie samého seba a sveta, hoci to je práve cesta od človeka k nadčloveku. Pokiaľ sa človek k tomuto prekonaniu vzchopí, pokiaľ pochopí, že „človek je niečo, čo musí byť prekonané“ a že je „mostom k nadčloveku“, môže sa mu nihilizmus ukázať ako oslobodenie od falošných predstáv a nádejí.

Zoznam použitej literatúry

1. NIETZSCHE, Wilhelm Friedrich: Antikrist, Pokus o kritiku kresťanstva. Prel. Rastislav Škoda. Bratislava: Iris, 2003, 118 s. Prekl. z nem. or. Der Antichrist. ISBN 80-89018-46-7
2. NIETZSCHE, Wilhelm Friedrich: Ecce homo. Ako sa stane človek tým, čím je. Prel. Rastislav Škoda. Bratislava: Iris, 2004, 130 s. Prekl. z nem. or. Ecce homo. ISBN 80-89018-51-3
3. THURNHER, Rainer; RÖD, Wolfgang; SCHMIDINGER, Heinrich: Filosofie 19. a 20. Století III. Prel. Miroslav Petříček. Praha: Oikoymenh, 2009, Prekl. z nem. or. Philosophie des ausgehenden 19. und des 20. Jahrhundert
4. NIETZSCHE, Wilhelm Friedrich: Mimo dobro a zlo. Prel. Věra Koubová. Praha: Aurora, 1996. Prekl. z nem. or. Jenseits von Gut und Böse. ISBN 80-85974-12-6
5. DELEUZE, Gilles: Nietzsche a filosofie. Prel. z franc. or. Čestmír Pelikán a Josef Fulka. Praha: Herrmann & Synové, 2004, 341 s. Prekl. z franc. or. Nietzsche et la philosophie
6. KOUBA, Pavel: Nietzsche Filosofická interpretace. Praha: Oikoymenh, 1996, 287 s. ISBN 80-7298-191-9
7. HOLLINGDALE, R. J.: Nietzsche. Prel. z angl. or. Tomáš Jurčík, Olomouc: Votobia, 1998, 264 s. ISBN 80-7198-334-9
8. MOKREJŠ, Antonín: Odvaha vidět. Fridrich Nietzsche – myslitel a filosof. Jinočany: H&H, 1993, 336 s. ISBN 80-85787-46-6
9. NIETZSCHE, Wilhelm Friedrich: Radostná věda. Prel. Miroslav Pavlík, Praha: Pražská Imaginace, 1991, 31 s. Prekl. z nem. or. Die fröhliche Wissenschaft. ISBN 80-7110-051-X
10. HRBEK, Mojmír: „Smrt Boha“ v Nietzscheově filosofii. Praha: Academia, 2007, 221 s. ISBN 80-200-0588-9

11. NIETZSCHE, Wilhelm Friedrich: Tak vravel Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho. Prel. Rastislav Škoda. Bratislava: Iris, 2002, 236 s. Prekl. z nem. or. Also sprach Zarathustra. ISBN 80-89018-28-9

12. <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich/Aus+dem+Nachla%C3%9F+der+Achtzigerjahre/%5B6%5D>